

चांदोबा

या शंकरा
जी-मनचं याचला
अनुभावा

भूसरची औषधाची पिशवी

आखली गांवात गोविंद गावाचा एक गवई रहत होता. गांवातील शांकराच्या मंदिरात उत्सवाच्या वेळी तो भक्तिपूर्ण गाणी म्हणत असे. त्यामुळे लोकांच्या मनांतील भक्तिभाव जागृत होत असे. त्याचे गाणे ऐकून लोक म्हणत असत, "हा किती सुंदर गाणे म्हणतो, ह्याचा आवाज किती गोड आहे. जर ह्याला राजाचा आश्रय मिळाला तर आपल्या गावाचे नांव उज्ज्वल होईल."

परंतु गोविंद अतिशय विनम्रपणे त्यांना म्हणत असे "मी शांकराचा भक्तच राहू इच्छितो. ईश्वराची कृपा झाली तरी मला राजाश्रय आपोआप कसा मिळेल? राजाश्रय मिळण्यासाठी प्रयत्न आणि प्रतिभा असावी लागते. माझ्याजवळ नाही खूप प्रयत्न, किंवा खूप प्रतिभा पण नाही. माझ्या हृदयातील भक्तिभाव गळवातून बाहेर पडतो, शांकराच्या भक्तीत मी माझे जीवन सुखाने घातवितो आहे. मी स्वतः राजाश्रय कधी मागणार नाही."

महाराष्ट्रातील दिवस जवळ आले होते. त्यामुळे रोज कांही ना कांही कार्यक्रम होत असत. नऊ दिवस कार्यक्रम चालत. त्याच वेळी गोविंदाची ओळख भूसर गांवाच्या एका बहुप्रसिद्ध शांकराची लोकांच्या रुपां प्रेक्षक लोकांचे मनोमन करीत असे.

भूसरचा पोषाख मोठा विचित्र असायचा. हातांत बाकडी काढी घेऊन, खांद्यावर कांबळे घेऊन तो फिरत असे. दोन्हीवर कांबळ्याच्या पिंसांची टोपी घालत असे. वेगवेगळ्या गोष्टी सांगून तो लोकांना हसवीत असे. अशा मोठेपेठ्या गोष्टी सांगत असे की लोकांना त्या समजतच नसत. त्याच्या तोंडावरील हळद आणि चुना यांचे ठिपके पाहून लोक हसत असत.

भूसर एक दिवस गोविंदाला म्हणाला, "तुम्हाला गाणे म्हणतोस. तुझ्या आवाजात गोडवा आहे. त्या गोडव्यामुळे तुझे गाणे ऐकून लोक खूप

होतात, माझा हा विचित्र पोषाख पाहून लोक हसतात. परंतु ह्या विचित्र पोषाखापेक्षा माझ्या गावाचे नांव उज्ज्वल करणे, हेच माझे काम आहे. तुम्हाला गावातच गाणे म्हणत का राहतोस? दुसरीकडे जाऊन आपल्या गावाचे प्रदर्शन का करीत नाहीस?" उत्सवाच्या शेवटच्या दिवशी त्याने विचारले.

गोविंद म्हणाला, "मी फक्त भक्तीगीतच म्हणू शकतो. त्याशिवाय गाण्याचा दुसरा कोणताही प्रकार मला म्हणत येत नाही. मला थोडे संगीताचे ज्ञान आहे हे कबूल करतो, परंतु मी इतर संगीताच्या बाबतीत कधी प्रयत्नच केला नाही. दखारी संगीतकारांस संगीतात निष्णात असावे लागते. त्याला सर्व प्रकारच्या संगीताचे ज्ञान पाहिजे, त्याचप्रमाणे त्याचा अभ्यासही पाहिजे. त्यामुळे चांगला संगीतकार म्हणून त्याचे नांव सगळीकडे पसरेल, त्याला यश मिळेल. तेव्हाच राजाश्रय मिळण्यास तो लायक होईल. राजाचा आश्रय मिळणे ही इतकी सोपी गोष्ट नाही. माझ्यामुळे या गावाचे नांव प्रसिद्ध होण्यासाठी ईश्वराची कृपा किंवा चमत्कारच व्हावा लागेल."

गोविंदाच्या या दोषण्यावर भूसर हसला आणि म्हणाला, "वनराज लिहानेही तोंड उघडे ठेवले तरी त्यांत कोणताही प्राणी ज्ञान नाही. प्रयत्न हे कायच लागत नाही. तुम्हालाही पकळले आहेस का? तेथे एक महिला उत्सव घालू असते. ते स्थान येथून दोन मैलांवरच आहे. मी आजच तिथे जाणार आहे. तू दोन दिवसानी तेथे येऊ शकतोस. तेथील चांदोळा

उत्सवात जमीनदार पण भाग घेतात. जमीनदार तुझे गाणे ऐकून खूप होतील. एका चांदोळ्या. गायकाच्या स्पर्धेत तुम्ही व त्यांची ओळख होईल."

गोविंदालाही दुर्गातीर्थवद्दल माहिती होती. त्याला ते आठवले. तो म्हणाला, "मी पण दुर्गातीर्थवद्दल ऐकले आहे. त्या ऐकाणी शिवाचे शिष्य श्रीभक्त यांच्या धर्मपत्नीचे मंदिर आहे. मेलेल्या लोकांच्या आत्म्याला शांती मिळावी आणि भुताखेलापासून रक्षण व्हावे म्हणून लोक त्या देवीची पूजा करतात. देवीला चारूक अर्पण करतात. त्या देवीच्या हातांस नेहमी चारूक असतो. खूप दिवसांपूर्वी मी तेथे गेलो होतो पण गाणे म्हणण्याची संधी मला मिळाली नाही."

"ह्या वेळेस तुला संधी मिळेल." असे म्हणून भूसर आपल्या घेटीत चामड्याची पिशवी ठेवू

लागला. ते गाहून गोविंदाने विचारले, "हे काय आहे?"

भूसरने अतिशय उत्साहाने चामड्याच्या पिशवीतील काही औषधे बाहेर काढली आणि म्हणाला, "हे अशिपुंज - पोटातील दुखणे कमी होण्यासाठी, हे लोह-औषध, उरीकान्या थांबविण्यासाठी, हे हृदय-विकारावर उपयोगी पडते. आपल्याला माहित नसते की कोणत्यावेळी कोणाला कोणता आजार होईल, म्हणून प्रचारांत झगळी औषधे जवळ ठेवतो." असे म्हणून त्याने औषधे चामड्याच्या पिशवीत ठेवली, पण ती पिशवी पेटीत ठेवायला तो विसरला.

त्यानंतर भूसर धर्मशाळेच्या बाहेर पडला आणि इतर कलाकारांच्या बरोबर चालू लागला.

भूसरच्या जाग्यानंतर थोड्या वेळाने गोविंदा

धर्मशाळेच्या बाहेर पडला तर त्याला भूसरची औषधे असलेली चामड्याची पिशवी दिसली. ती पिशवी भूसरला बावी म्हणून तो गल्लीत मेला, पण भूसर कोठेही दिसला नाही. गोविंदाने विचार केला, की आपण जेव्हा दुर्गातीर्थला जाऊ, तेव्हा पिशवी भूसरला देऊन टाकू.

दुसऱ्या दिवशी तो बीरमद्वारेला गेला, तिथे दुर्गातीर्थ होते आणि उत्सव होणार होता, तो जेव्हा तिथे पोहोचला, तेव्हा त्याला एका जागी गडबड चाललेली दिसली. तेथे जमीनदार एका उंच आसनवर घेटीत बसले होते आणि जेजोरंत हंस्त होते. जमलेले लोकही हंस्त होते. त्यांच्यामध्ये भूसर माथळ बसून नाचत होता, आणि जोरत ओलखत होता. "अरे, बांधे, पोटात खूप दुखतंय! होळी मिटण्याला लागले आहेत अशिपुंज गोळी कुठे आहे? हृदय-विकाराची गोळी कुठे आहे? माझी चामड्याची पिशवी कुठे आहे? आईतुम्ही, माझे रक्षण कर, माझ्यावर कृपा कर."

भूसर जेव्हा परत परत चामड्याच्या पिशवीचे नाव घेत होता, तेव्हाच गोविंदाने तो ही थडा करीत नाही हे ओळखले. तो खरंच पोटाच्या दुखण्याने केजार झाला होता. गोविंद ताबडतोब त्याच्याजवळ गेला. आणि म्हणाला, "ही वे तुझी औषधाची पिशवी, मला माहित नाही तुला कोणती गोळी पाहिजे. तेव्हा तूच हवी ती गोळी काढून घे." असे म्हणून पिशवी त्याच्या स्वाधीन केली.

तेव्हा जमीनदार आणि जमलेल्या लोकांच्या लक्षांत आले की भूसर नाटक करीत नव्हता, त्याचे

पोट खरोखरच दुखत होते. भूसरने पिशवीतून औषधाची गोळी काढली आणि तोंडाला टाकली. त्याने खुणेनेच पाणी मागितले, जमलेल्या लोकांतून एकाने त्याला पाणी आणून दिले. पाणी पिऊन तो जमिनीवर बसला.

खरी गोष्ट कळताच जमीनदार भूसरला म्हणाले, "तुझा हा बहुरूपी पोषाख आणि तुझ्या मनोरंजन करणाऱ्या गोष्टी खरोखर सुंदर आहेत. परंतु मला अजून समजले नाही, पोट दुखण्याचे तू नाटक करीत होतास, की खरेच तुझे पोट दुखत होते?"

भूसर ताबडतोब उठला, त्यांनी गोविंदकडे बोट दाखवून म्हणले, "महाराज, हा आरबची गावाच्या शंकर मंदिरात गाणे म्हणतो. विशेष म्हणजे उत्सवाच्या दिवसात भक्तीपूर्ण गाणी म्हणतो. उत्तम गायक आहे. ह्याचे नाव गोविंद आहे. आज हा दुर्गा मंदिरात गाणे म्हणेल. त्यावेळी तुम्ही ह्याचे गाणे ऐकावे अशी तुम्हाला विनंती आहे."

जमीनदाराने त्याचे म्हणणे मान्य केले, त्या दिवशी गोविंदाच्या भक्तीपूर्ण गाण्याने जमीनदार

अगदी खूष झाले. त्याच्या बोट आवाजाचा त्यांना मोह पडला. त्यांनी लगेचच त्याला गाण्यासाठी कायमचे वर्षासन नेमले. त्याला थोडीशी जमीन बक्षीस दिली, त्याच्याबरोबर भूसरला पण पैसे दिले.

भूसरचा हात पकडून गोविंद म्हणाला, "तुझे हे उपकार मी जन्मभर विसरणार नाही.

"मी कांही उपकार केले नाहीत. वेळेवर येऊन तू माझे प्राण वाचवलेस, म्हणून मीच तुझा ऋणी आहे. मी चुकून पिशवी विसरून आलो होतो, पण वेळेवर येऊन तू माझे प्राण वाचवलेस, जमीन-दारांबरोबर तुझी घेत झाली आणि गायक म्हणून तुझी नेमणूक झाली. हे सर्व तुझ्यावर ईश्वराची कृपा असल्याचे लक्षण आहे. तुझा ईश्वरावर खूप विश्वास आहे. त्याने त्याचे पळ तुला दिले. ही सगळी सर्वेश्वराची कृपा आहे. मी मात्र निमित्त झालो." भूसर म्हणाला.

गोविंदच्या लोकांमार्फत कृतज्ञतेचे अश्रू उभे राहिले. तो मनांत विचार करीत होता की शंकराच्या कृपेने अरारभव गोष्ट आज शक्य झाली.

अपमानाचे दुःख

भाजीचा व्यापारी गंगाधरकडे मुक्ताच सत्यराज नांवाचा मुलगा कामाला लागला होता. तो काम अतिशय मेहनतीने आणि प्रामाणिकपणे करीत असे. त्यामुळे मालक त्याच्यावर खूप झाला होता.

सत्यराजला एक बाईट खोड होती. तो गिन्हईकावर लवकर नाराज होत असे, जेव्हा एखादे गिन्हईक जास्त हुजत घालू लागले, तर तो म्हणत असे, "जा जा, तुम्हाला माल घ्यायचाच नाही ना?"

गंगाधरने त्याला खूप समजावून सांगितले की असे गिन्हईकावर ओरडणे चांगले नाही. ही संवय सोडून दे. परंतु सत्यराजची संवय काही सुटली नाही. वीरभद्र नांवाची गांवातील एक प्रसिद्ध व्यक्ती होती. एक दिवस त्याची मोलकरीण भाजी व्यापला आली तर तिला सत्यराजने बरेच उलटे सुलटे सुनावले. म्हणून वीरभद्रला राग येऊन त्याने गंगाधरची कानउघाडणी केली. गंगाधरने नाईलाजाने सत्यराजला ह्याला करावढा काढून टाकले.

दोन दिवसानंतर गंगाधरकडे येऊन सत्यराज क्षमा मागू लागला. परंतु गंगाधर जोराने त्याला म्हणाला, "ऐकू येत नाही का? येथून न निघून जा!" ते ऐकून सत्यराजाला चाईट वाटले. त्याच्या डोळ्यांत पाणी आले. तो परत जायला निघला तेव्हाच गंगाधरने त्याला हाक मारली व म्हणाला, "जरा इकडे ये."

सत्यराज परत येऊन मालकाच्या समोर उभा राहिला. गंगाधर गोड आवाजात त्याला म्हणाला, "आता तरी तुला समजले का? कोणाशीही जोराने, रागाने बोलू नये. असे बोलल्याने अपमान होतो आणि अपमानाचे दुःख खूप असते."

सत्यराजला आपल्या बाणुकीबद्दल लान वाटली. ओरळून बोलण्याने दुस्त्याला किती दुःख होते हे कळले. तो हात जोडून मालकांना म्हणाला, "होणारे दुःख मला समजले, मालक."

"मी तुझ्यावर विश्वास ठेवतो. तू काम करायला जरूर सुरुवात कर." गंगाधर म्हणाला.

अस्वल्या मांत्रिक

7

(अरण्यांत दरोडेखोरांचा नायक नागभट्ट याने दुर्मुखपंचाला कैद केले, तेव्हा दुर्मुखने आपले नांव दुर्जयगुप्त आहे असे सांगून तिसऱ्याचा प्रयत्न केला, पण त्याच्यावर विश्वास न ठेवता नागभट्ट त्याला एका गुहेत घेऊन गेला. अस्वल्या बंधिक तिथे पाँचला व त्यांचा घमकी देऊ लागला. त्यावेळीं अग्रदंड नांवाचा राक्षस तिथे आला. अस्वल्या बंधिकांना त्याच्यावर वार करायचा होता. त्यानंतर...)

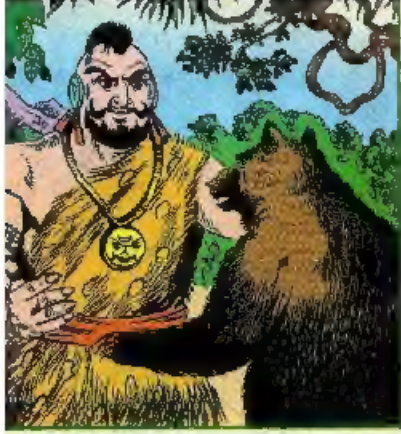
अस्वल्या बंधिक परशु वर उचलून आपल्या दिशेने येतो आहे. हे पाहून अग्रदंड राक्षस काही क्षण चकित झाला, पण तेव्हाच त्याला काहीतरी आठवले आणि तो बाकचळला, पण लागलीच त्याने आपली दगडी गदा डबलली व तो गडबडला, "अरे, भुक्कडा, अस्वल्या माणसा, थांब जरा! तुम्ही ही हिंमत?"

अस्वल्या बंधिक हे ऐकून थकला. आणि अग्रदंडाकडे पहात तो जोराने म्हणाला, "अरे अग्रदंडा! तुला राक्षस असल्याची फार बघेई आहे

वाटत? माझ्यापुढे तुझा हा अहंकार चलायचा नाही. मी बघतोय की! तुझे हातपाय लटपट ताहेत!"

अग्रदंडाने दांत विचकले आणि जमिनीवर आपले पाय आपटून तो म्हणाला, "तुला बघून मी पावरलोय असं काही समजू नकोस. पण मला तुझी घुणा येतेय, म्हणून संतापाने माझे हातपाय कांपताहेत. तुझं हे विकृत स्वरूप कसं आहे रे? अर्धा माणूस आणि अर्धा अस्वला!"

हे बोलणे ऐकून अस्वल्या बंधिकाने आपला

परशू जोराने एका दगडावर चालवला व त्याने ओरखून म्हटले, "अरे दुष्ट राक्षसा! महान अस्वल्या मांत्रिकाने निर्माण केलेल्या या अस्वल्या वधिकाची तू अशी कुचेष्टा करतो आहेस! बघ आता! तुझे मस्तक तुटून खाती पडणार आहे." असं म्हणून त्याने राक्षसावर प्रहार करण्यासाठी परशू उचलला.

उग्रदंडाने झटकन उडी मारली आणि जबळच असलेल्या एका सालपूक्षानजीक जाऊन तो उभा राहिला. तो वधिकाला म्हणाला, "अस्वल्या वधिका! शांत हो बघू तू ते जाणून घे की जर आपण दोघेही एकमेकांच्या हत्येच्या प्रयत्नांत 'जाखमी झालो, तर याचा फायदा कोण उठवेल हे तुझ्या लक्षांत येतंय का?"

हा प्रश्न ऐकल्यानंतर अस्वल्या वधिकाला एकदम आठवलं की अस्वल्या मांत्रिकाने उदयगिरीचा राजा दुर्मुख याचे मस्तक उडवण्यासाठी तर वधिकाला धाडले होते. हे काम

पूर्ण करून त्याला पुन्हा अस्वल्या मांत्रिकाकडे जायचे होते. अशा परिस्थितीत उग्रदंडाशी भांडण उकळण्यांत काय अर्थ होता?

हा विचार घनांत आल्याबरोबर अस्वल्या मांत्रिकाने आपल्या परशूची धार एकदा नीट निरखून बघितली, आणि म्हटले, "अरे उग्रदंड! माझे काय काम आहे, त्याची तू मला अगदी वेळेवर आठवण करून दिलीस, मी तुझ्यावर प्रसन्न आहे. तू आता तुझ्या वाटेने जाऊ शकतोस, या शीज्याच्या गुहेत सपलेल्या दुर्मुखराजाचा शिरच्छेद करून मीदेखीत आल्या वाटेने परत जाईन." असं म्हणून वधिके मागे वळला.

तेव्हा उग्रदंड दोन पावले पुढे येऊन म्हणाला, "अरे अस्वल्या वधिका! थोडा थांब जरा! थोड्या वेळापूर्वी तू अस्वल्या मांत्रिकाचं नांव घेतलं होतंस. मी एका अस्वल्या मांत्रिकाचं नांव पूर्वी ऐकलेलं होतं. तू म्हणतो आहेस तो हाच मांत्रिक तर नसेल ना? त्यांचे काय वय असेल बरं?"

हे शब्द ऐकून वधिकाला हंसू आवेना. तो म्हणाला, "तुला माहीत आहे का? सूर्य व चंद्राचे जे वय असेल ना, तेच अस्वल्या मांत्रिके गुरुचं वय आहे. समजलं? त्यांच्या डोळ्यादेखत तर हिमालय पर्वत निर्माण झाला आणि इतका उंच झाला. ब्रम्हपुत्रा नदीचे रूप इतके विशाल होत गेलेले त्यांनी वधितेले आहे. आता तरी लक्षांत आलं का?"

"शाबास वधिका! तुझ्या परशूसारखीच तुझी जीभदेखील चांगलीच थारदार आहे. मी खरोखर तुझ्यावर खूब आहे. आता मला सांग, मीदेखील तुझ्याबरोबर अस्वल्यामांत्रिका गुरुंच्या

दर्शनाला आलो तर चालेल का?" उग्रदंडाने आपली गदा दूर फेंकत विचारले.

राक्षसाचा हा पवित्रा बघून अस्वल्या वधिके स्तिमित झाला व त्याने विचारले, "अरे, तू तर गदा दूर फेंकून दिलीस. काय रे, याच्या मागे एखादे रहस्य तर नाही ना?"

"का नाही? या क्षणापासून तर आता आपण दोघेजण मित्र झालो आहोत." उग्रदंडाने उत्तर दिले.

ते ऐकून अस्वल्या वधिके हंसतच सुटला आणि नंतर म्हणाला, "अस्वल्या मांत्रिके गुरुंच्या हातांतला हत्तीचे मस्तक असलेल्या मंत्रदंडाच्या स्पर्शाने माझे पूर्वीचे रूप बदलून गेले आहे. ज्या क्षणी मी दुर्मुखराजाचे मस्तक धडावेगळं करून त्यांच्या हातांत देईन, त्यानंतर लगेच ते मला माझे पूर्वीचे वधिकाचे रूप देतील. त्यामुळे आपल्या लोधांच्यामधे मैत्री होणे कठीण आहे. तू तुझ्या गुहेत परत जाऊ शकतोस."

असं बोलून अस्वल्या वधिके गुहेच्या तोंडावर ठेवलेला जड दगड सकवण्याचा प्रयत्न करायला लागला. त्याबरोबर आत सपलेल्या राजाच्या अंगरक्षकाने थरथर कांपत दरोडेखोरांच्या नायकाला, नागमह्माला म्हटले, "नागमह, या वेळी मात्र महाराजांच्याबरोबर आपले मरण निश्चित आहे. आता आपण काय करायचं?"

नागमहने दुर्मुखराजाकडे प्रश्नार्थक नजरेने पाहिले. दुर्मुख मनाशी गुणगुणत गुहेच्या दाराकडे बघत होता. ते पाहून नागमह दुर्मुखला म्हणाला, "हे बघ, तुझ्या अंगरक्षकाच्या बोलण्यावरून आता स्पष्ट कळलं की तू दुर्जयगुप्त नाहीस, आणि

राजा आहेस. तो अस्वल्या वधिके तुझ मस्तक न्यायला आला आहे. आता जसा वेळेला आपलं रक्षण करायचा विचार सोडून तू गुणगुणत काय उभा आहेस?"

"मी गुणगुणत नाही. पुढे कासे जायचे त्याच्यासाठी आमच्या कुलदैवताची प्रार्थना करतो आहे." दुर्मुख गद्गदलेल्या आवाजात म्हणाला,

"म्हणजे याचा अर्थ असा होतो की आजपर्यंत जे काही तू केलेस ते तुझ्या कुलदैवताच्या संमतीनेच केलेस की काय? चल, बाहेर चालता हो!"

असं म्हणून नागमहने दुर्मुखला बाजूला ढकललं, अर्धवट उबडलेल्या गुहेच्या दाराजवळ जाऊन तासतसात ओरडत नागमह म्हणाला, "अरे अस्वल्या वधिका, ऐक, खरं म्हणजे या गुहेत सपलेल्या लोकांपैकी आपलं नांव दुर्जयगुप्त

आहे असं खोटच सांगणारा राजा दुर्मुख तुला हवा आहे ना?"

"हो हो, इतर लोकांशी माझ कांहीही वाकडं नाही. त्याला गुहेबाहेर ढकलून घा, त्याचं मस्तक छाटून मी फक्त तेवढंच घेऊन जाईन," असल्या वधिकाने समजावले.

हे शब्द ऐकून राजा दुर्मुखचा चेहरा पांढराफटक पडला. आपल्या बाजूला उभा असणाऱ्या अंगरक्षकाला उद्देशून तो म्हणाला, "अरे अंगरक्षक, तुझ्या स्वामीभक्तीची चुणूक दाखवून स्वर्गाप्राप्ती मिळवण्याची ही एक चांगली संधी तुला आहे. तू पुढे हो, आणि अस्वल्या वधिकाशी सामना कर. तोपर्यंत आपले प्राण वांचवून इथून कसं पळून जायचं याचा मी कांहीतरी उपाय शोधतो."

इकडे अस्वल्या वधिकाने बाहेर संतापाने आपले दांत बिचकत ओरडून विचारले, "अरे,

तो दुष्ट दुर्मुखराजा आहे तरी कुठे? जर मी आता गुहेत शिरलो तर तुमची समजल्यांची होकी उडवीन."

नागमल्ल दरोडेखोराने आपल्या दोन्ही अनुयायांना खोळ्यांनी खण केली. ते त्याच्या बागोबाग गुहेच्या तोंडाजवळ आले. नागमल्लने जो दाढ बरा हलवून आपले डोकं बाहेर काढले व म्हटले, "महाराज, मला आणि माझ्या या दोन साथीदारांना जीवदान द्या. आम्ही तर या अरण्यांतल्या भयंकर ज्वापदांमधे आपले प्राण तळहातावर घेऊन राहत असतो."

"अरे, तुम्ही चोर आहात, हे मला ठाऊक आहे, तरीही मी तुम्हाला इजा करणार नाही. तुम्ही बाहेर या," अस्वल्या वधिकाने म्हटले.

त्यानंतर नागमल्ल व त्याचे साथीदार हळूच गुहेबाहेर आले. त्यांच्या अडोशाला लपलेला राजा दुर्मुख वेगाने बाहेर आला आणि पळण्याच्या तयारीत होता.

ते पाहून अस्वल्या वधिक रागाने पाय आपटीत ओरडू लागला - "अरे दुर्मुख, थांब, थांब!" आणि त्याचा पाठलाग करू लागला. दगडी गढा हातांत घेऊन उभा असलेल्या उग्रदंड राक्षसाला बघून राजा किंवाळला आणि त्याने राक्षसाच्या पायावर लोटण वेली.

अस्वल्या वधिक खुर्शीत येऊन म्हणाला, "अरे दुष्ट दुर्मुख! बरा सांपडलास माझ्या हातांत," आणि तो दुर्मुखजवळ पोचताच उग्रदंडाने हात उचलून वधिकाला थांबवले आणि विचारले,

"अरे बाबा, वधिका, तू अगोदर मला सांग, तुझे गुरू अस्वल्या मांत्रिक यांनी तुला जिवंत राजाचे

मस्तक कापून अणायला सांगितले आहे की मृत राजाचे मस्तक त्यांना हवे आहे?"

हा प्रश्न ऐकून अस्वल्या वधिक आश्चर्याने गोंधळून गेला. खाली जमिनीवर निचेष्ट पडलेल्या दुर्मुखला निरखून पहात त्याने विचारले, "उग्रदंड! तुला काय वाटतं की हा दुर्मुख मला आहे का?"

"हा मेलेल नाही, बेशुद्ध पडलेला आहे. आमच्या वाडवाडिलांनी सांगितलं आहे की जो बेशुद्ध असतो, त्याचा शिरच्छेद करणं हे महान पाप आहे. तू एक काम कर. थाला असाच गुरू मांत्रिकाकडे घेऊन जा आणि तिथेच त्याचं डोकं उडव. तिथे पोचोपर्यंत तो हळूहळू शुद्धीवर येईलच." उग्रदंडाने समजावले.

अस्वल्या वधिकाने एक दीर्घ श्वास घेतला नि म्हणाला, "शी शरी! तू काय सांगतो आहेस? मी आणि या माझ्या शत्रूला काय खावावर उभेवून घेऊन जाऊं?"

उग्रदंडाने एकवार गुहेकडे वळितले. तिथे नागमल्ल आणि त्याचे दोन अनुयायी उभी होते आणि पलायन करी करीत त्याबद्दल कुजबुजत होते. उग्रदंडाने दगडी गढा हातांत उचलून त्यांना पुकारले, "अरे, बोटिचच्या वाटसरेंना कुठणाऱ्या अभंगी दरोडेखोरानो, तुम्ही काय पळून जायचं त्याचा विचार करता आहात, होय ना? खबरदार, पळायचा प्रयत्न केलात तर! तुम्हाला मी पायाखाली तुडवीन. इकडे या असे! तुमचा तो अंगरक्षक कुठे आहे?"

हे शब्द ऐकून तिघेही दरोडेखोर धरधर कांपायला लागले. नागमल्लने गुहेत डोकावून पाहिले, आणि म्हटले, "महाराज, दुर्मुखराजाचा

अंगरक्षकदेखील बेशुद्ध पडलेला आहे. तो गुहेत जाऊन तिथे पडला आहे."

"तो बेशुद्ध पडल्याचं नाटक करतोय, त्याला संगा की उग्रदंडाने त्याला अभय दिलं आहे." उग्रदंडाने आज्ञा दिली.

ती ऐकून नागमल्लजोराने ओरडायला लागला, "अरे अंगरक्षका, उठ, शुद्धीवर ये. महाराक्षस उग्रदंडाने तुझे प्राण वांचवले असून तुला अभय दिले आहे."

हे शब्द ऐकल्याबरोबर अंगरक्षक झटकन उठून बसला. आणि मुदध्यांवर रंगत रंगत सौं गुहेच्या बाहेर आला आणि कांपण्या स्वराने विचारले. "दुर्मुख महाराजांचा शिरच्छेद झाला का? अस्वल्या वधिक इथून गेला वाटतं?"

दुसऱ्याच क्षणी नागमल्लच्या अनुचारांनी त्याच्या दिशेने झेपावून अंगरक्षकाची मागणूट पकडली आणि त्याची कंबर पकडून गुहेच्या

बाहेर त्याला ओढले व बाहेर ढकलले आणि त्याला म्हटले, "तुझी बळबळ बंद करा! तो बघ तुला राजा! येशुद होऊन उग्रदंडाच्या पायाशी पडलाय बघ!"

अंगरक्षक आपादमस्तक भीतीने धरधर कांपू लागला. उग्रदंडासमोर जाऊन तो म्हणाला, "महाराक्षस! या क्षणापासून मी आपला अंगरक्षक आहे. या अस्वल्या वधिकापासून आपण मला वांचना."

उग्रदंडाने विकट हास्य करीत म्हटले, "आता माझ्या प्राणाचे रक्षण करण्यासाठी एक अंगरक्षक उपटलाय होय! वा रे बा! एका महाराक्षसाची काय ही अधोगती!" आणि नंतर त्याने शांतपणे म्हटले, "अरे रक्षक, ममोरच्या गुहेंत तू जा आणि एखादे दगडी भांडे असेल ते घेऊन ये. त्या झाडाच्या मागेच्या बाजूला एक तळे आहे, त्यांतले पाणी घेऊन ये. तोपर्यंत दुर्मुखला शुद्धीवर आणण्याचा आम्ही कांहीतरी प्रयत्न करू!"

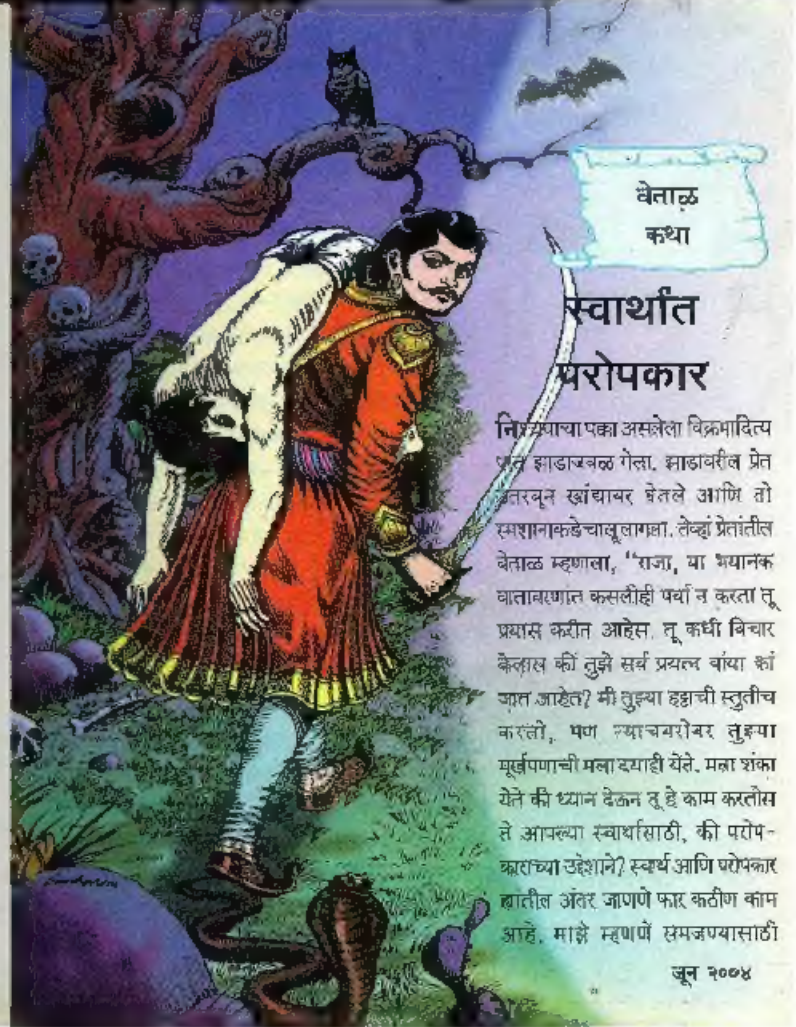
अंगरक्षकाने नवलाने विचारले, "ओहो, पण आमचे महाराज शुद्धीवर आले की अस्वल्या वधिके त्याचा शिरच्छेद करीत की!" हे ऐकून

वधिके चिडला व डोळे वटारून, आपला पाशू उचलून त्याने अंगरक्षकाला विचारले, "अरे मूर्खी! महाराक्षस उग्रदंडाने तुला काय आदेश दिला आहे?"

अंगरक्षक लगेच राक्षसाच्या गुहेंत धावत गेला. तिथले एक दगडी भांडे त्याने उचलले, व तळ्याच्या काठावर जाऊन तो पाणी भरित होता, तेवढ्यांत तिथे असलेला तुटक्या सोंडेचा तो हत्ती चित्कारला आणि अंगरक्षकाच्या दिशेने पुढे जाऊ लागला.

घाबरून अंगरक्षकाने ते पाण्याचे भांडे तसेच तिथे ठेवले आणि किचाळत, ओरडत तो उग्रदंडाजवळ पळतच आला आणि म्हणाला, "महाराज! अस्वल्या वधिकाचा तो तुटक्या सोंडेचा हत्ती माझा पाठलाग करीत इकडेच येतो आहे. मला वांचवा!"

"अरेच्या! म्हणजे माझे वाहन या प्रदेशांतच आहे वाटतं!" असं बोलत वधिकाने त्या दिशेला वळून पाहिले, तर आपली सोंड वर उंचावून मथानक मुतासारखा बाटणारा तो हत्ती त्यांच्यावर चाल करून येत होता. (क्रमशः)

निराश्याच्या पक्षा असलेला विक्रमादित्य पाल झाडाजवळ गेला. झाडावरील प्रेत उतरवून खांद्यावर बसले आणि तो स्मशानाकडेचावू लागला. तेव्हा प्रेतांतील वेताळ म्हणाला, "राजा, या भयानक वातावरणात कसलीही पर्वा न करता तू प्रयास करीत आहेस. तू कधी विचार केलास की तुझे सर्व प्रयत्न बांध्या कां जप्त आहेत? मी तुझ्या हड्डाची स्तुतीच करतो, पण त्याचबरोबर तुझ्या पूर्वपणाची मला दयाही येते. मला शंका येते की ध्यान देऊन तू हे काम करतोस ते आपल्या स्वार्थासाठी, की परोपकाराच्या उद्देशाने? स्वार्थ आणि परोपकार हातील अंतर जाणणे फार कठीण काम आहे. माझे म्हणणे समजण्यासाठी

जून २००४

जून २००४

18

चांदेबा

उदाहरणाकरिता मी तुला पुरुषोत्तमाची गोष्ट सांगतो." असे म्हणून वेताळाने गोष्ट सांगायला सुरुवात केली.

कोंडापूर नांवाच्या एका मोठ्या शहरात पुरुषोत्तम नांवाचा एक गृहस्थ राहत होता. त्याचा दोन मुले होती. मोठ्या मुलाचे नांव शंखर होते. तो आपल्या वडिलांप्रमाणेच दुसऱ्यावर उपकार करणारा होता. त्यामुळे नांवात त्याचे खूप नांव होते. दुसऱ्याला मदत करण्यासाठी तो सदैव पुढेच असायचा. पुरुषोत्तमचा कुसरा मुलगा कमल स्वार्थी होता. तो नेहमी फक्त स्वतःचाच विचार करीत असे. मदत करायला तो कधी तयार नसे. पुरुषोत्तमने त्याला चांगला ब्रविण्यासाठी खूप प्रयत्न केले. परंतु कांहीही उपयोग झाला नाही. मरणापूर्वी त्यांनी कमलला जबरजस्ती बोलावले, व

म्हटले, "या गावात चांगले लोक राहतात. तू इथे राहू नकोस. तुला जर सुखी जीवन जगायचे असेल तर माझा सह्या आहे की जबरजस्त जंगलात एक गर्वित आहे. त्या पर्वतावर चढून जा. तिथे एक शताळमुंफा आहे. त्या गुफेत अनंत नांवाचा साधू राहतो. तू त्याला जाऊन भेट. तुझे कल्याण होईल" हे सांगितल्यानंतर तो प्रण पावला.

कमलने विचार केला की आपल्या मोठ्या भावाला, शंखराला संपूर्ण संपत्ती मिळावी म्हणून वडिलांनी आपल्याला असे सांगितले असावे. पित्याचे निधन होईपर्यंत त्याला हे माहीत नव्हते, की चांगुलपणा हीच त्यांची संपत्ती आहे.

शंखर कमलला म्हणाला, "माझ्यानरोबर रहा. मी तुझी सर्व काळजी घेईन."

कमलला आता तर कोणतीच काळजी नव्हती. कारण भावाने त्याच्या पालन-पोषणाची जबाबदारी घेतली होती. थोड्याच विवरांत गावातील लोक शंखरची स्तुती करू लागले. य म्हणू लागले, "माझ असावा तू असा. आपल्या चाकट्या भावाची तो किती काळजी घेतो." हे ऐकून कमलला राग आला. तो रागानेच भावाला म्हणाला, "तुझ्या सांगण्यावरून मी येथे राहिलो, परंतु त्यामुळे सगळे लोक मलाच अपराधी समजतात. माझा अपमान करत." शंखर हंसेत म्हणाला, "तू कोणाला मदत करीत नाहीस. तुझी स्तुती लोकांनी करावी असे तुला वाटत असेल तर तू पण लोकांवर उपकार कर. चांगल्या मार्गाचा अवतंब कर."

"दुसऱ्यांना मदत करून पित्यांनी आणि तू काय साधते? ज्या चांगुलपणामुळे एकही पैसा मिळत नाही, तो चांगुलपणा कोणत्या कामाचा? आयुष्यात खूप मोठे होण्याची माझी इच्छा आहे. त्यासाठी कांही काम तुला सुचत असेल तर मला सांग." कमल म्हणाला.

"संपत्ती जमविण्यासाठी व्यापार-धंदा चांगला करता आला पाहिजे. वेगवेगळ्या कला आल्या पाहिजेत आणि शेतीची माहिती पाहिजे. तेव्हा पैसा मिळविण्यासाठी काय करावे ह्याचा विचार तूच कर." शंखरने सल्ला दिला.

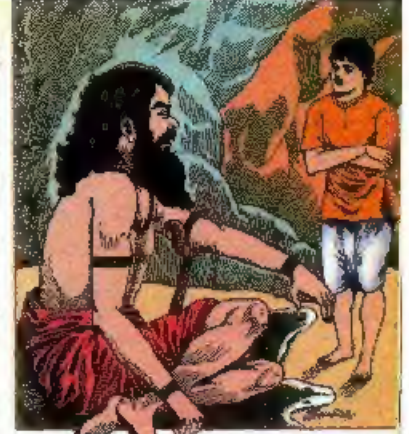
कमलला खूप पैसा हवा होता, परंतु पैसे मिळविण्याचे मार्ग त्याला महित नव्हते. म्हणून वडिलांच्या सांगण्या प्रमाणे जंगलातील पर्वतावरील गुफेत जाऊन तो अनंत-साधूला भेटला.

अनंताला खूप मोठी दाढी होती आणि भरदार मिश्या होत्या. चेहरा तेजस्वी होता. कमलने मोठ्या मुश्किलीने त्याला नमस्कार केला.

"स्वामी, मला माझ्या वडिलांनी तुम्हाला भेटायला सांगितले होते. आपले नांव अनंत आहे ना?" कमल त्यांना म्हणाला.

अनंतने त्याचे सर्व मोलणे ऐकून घेतले. तो म्हणाला "हो, मीच अनंत आहे. लवकरात लवकर श्रीमंत होण्यासाठी मी तुला मदत करू शकतो. त्या करिता तुला कांही कठीण गोष्टींना तोंड द्यावे लागेल."

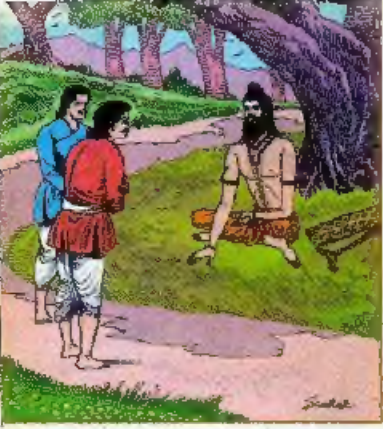
नंतर अनंतने आपल्याबद्दल त्याला सर्व चांदोबा

माहिती दिली. अनंत आणि कमलचे बडील पुरुषोत्तम एकाच गावात जन्मले आणि वाढले होते. दुसऱ्याला मदत करणे हेच पुरुषोत्तमचे एकमात्र काम होते. स्वार्थाचा बारा त्याला लागला नव्हता. परंतु स्वार्थ मात्र अनंतात भरपूर भरलेला होता.

एकदा दोघेजण जवळच्या गावाकडे जात होते. वाटेत त्यांनी एका साधुला पाहिले. तो रस्त्याच्या काढ्या पडला होता. त्याच्या पायाला जखम झाली होती. पुरुषोत्तम त्याला मदत करणार होता पण अनंतने नको म्हटले. पुरुषोत्तमने त्याच्याकडे लक्ष न देता झाल्याची कांही पाने तोडून आणली आणि त्याचा रस काढून जखमेवर घातला.

थोड्याच वेळांत साधु उठून बसला. पुरुषोत्त-

माझ्या खांद्यावर हात ठेवून म्हणाला, "मुला, माझ्याजवळ एक अतिशय प्रभावी ताईत आहे. ज्याच्याजवळ तो असतो, त्याला जे पाहिजे ते मिळते. निराशा त्याच्या पदरी कधीच येत नाही. मी साधु आहे. मला त्या ताईताचा काही उपयोग नाही. योग्य व्यक्तीच्या स्वाधीन करावा अशी माझी इच्छा आहे. म्हणूनच मी येथे पळण्याचे नाटक केले. हा ताईत घे आणि आयुष्य सुखी कर." असे म्हणून साधुने तो ताईत पुरुषोत्तमाला दिला.

पुरुषोत्तम हात जोडून म्हणाला, "स्वामी, मी साधु नाही. परंतु या ताईताचा मला काय उपयोग आहे? जास्त पैसा मिळाला की दुःख येते असे मला वाटते. म्हणून तुम्ही हे दुसऱ्या कोणाला तरी द्या."

साधुने नकारार्थी मान झालविली आणि म्हणाले, "हा क्षणपासून हा ताईत तुझा झाला. योग्य व्यक्ती पाहून तूच त्याला दे. मात्र अयोग्य व्यक्तीला दिल्यास अर्थ होईल."

शेजारी उभा असलेल्या अनंतला वाटत होते की ताईत आपल्याला मिळाली. तो म्हणाला, "स्वामी अर्थ होईल म्हणजे काय होईल? अयोग्य कोणाला म्हाणायचे?"

साधु हेमून म्हणाला, "काही गोष्टी अश्या अस्तित्वात की त्या समजण्यासाठी अनुभव घ्या लागतो. मी एकदा सांगितले आहे ना की अयोग्य व्यक्तीच्या हाती ताईत गेला तर अर्थ होईल. म्हणून दीर्घकाळ ताईत आपल्याजवळ ठेवू नये."

साधुचे बोलणे ऐकून पुरुषोत्तम अनंतला म्हणाला, "मला वाटते हा नाईत तुला रुजा आहे. मी आनंदाने देण्यास तयार आहे. कारण माझ्या भले तू अयोग्य व्यक्ती नाहीस." त्याने ताईत अनंतला दिला.

ताईत मिळाल्यानंतर अनंतला जे मागेल ते मिळत गेले. त्याचे प्रत्येक काम यशस्वी होत गेले. परंतु त्याला मिळणाऱ्या आनंद तो दुसऱ्याला वाटण्यास कधी तयार झाला नाही. म्हणून लोक त्याला स्वार्थी म्हणू लागले. एक वर्ष पूर्ण झाल्यानंतर तो ताईत कोणाला तरी त्याने देऊन टाकला. परत वर्षानंतर तो त्याच्याकडे परत आला. असे चार वेळा झाल्यानंतर तो खरोखर विरक्त झाला आणि संन्यास घेऊन तो पाताळ गुफेमध्ये येऊन राहिला.

आपला मित्र अनंताची ही परिस्थिती पाहून पुरुषोत्तमला दुःख झाले. त्याला वाटू लागले की त्याच्या दुर्दैवाचे कारण आपण आहोत. एकदा तो पाताळ गुफेत जाऊन त्याला भेटला आणि म्हणाले, "ताईतामुळे तुम्ही अशी अवस्था होईल ह्याची कल्पना मला नव्हती, जोपर्यंत तुला मोक्ष मिळणार नाही. तोपर्यंत मलाही मोक्ष मिळणार नाही. म्हणून या ताईतापासून तुम्ही सुटका करण्याचा मी प्रयत्न करीन." त्याने बाबदा केला, पण तो मरण पावल्यामुळे पुरा होऊ शकला नाही.

अनंतने त्या ताईताबद्दलची सर्व हक्कित कमलला सांगितली. म्हणाला, "मुला, तुझ्या वडिलांना जोपर्यंत मुक्ती मिळत नाही. तोपर्यंत मलाही मुक्ती मिळणार नाही. याचाच अर्थ असा की त्यांचा आत्मा अजून भटकतो आहे. स्वतःच्या आणि माझ्या मुक्तीसाठी त्याने तुला येथे पाठविले, परंतु ताईताचे रहस्य तुझ्यापासून लपविले. माझ्या स्वार्थिसाठी हा ताईत मी तुला देऊ शकत नाही, म्हणून हे रहस्य मी तुला सांगितले. कोणीही हा ताईत एका वर्षापेक्षा जास्त आपल्याजवळ ठेवू शकत नाही. तू संकटात प्रवृत्त आसो आणि मग परत येऊन मला ताईत देऊन जाशील."

कमलने क्लियरपुर्वक सांगितले, "भागे यडील परोपकारी होते. त्यांना मी मोठा स्वार्थी आहे हे माहित होते. त्यांना माझ्या स्वार्थीपणात परोपकार असल्या असे वाटत होते, ह्याच त्यांचा चांबोबा

मोठेपणा आहे. माझ्या वडिलांच्या आत्म्याला आणि तुम्हाला मुक्ती मिळाली, तर माझ्या स्वार्थाचा उपयोग होईल व मला आनंद मिळेल. तो ताईत तुम्ही मला द्या. मी तुम्हाला वचन देतो की हा ताईत मी माझ्याजवळ ठेवीन."

अनंतने आश्चर्यापूर्वक तो ताईत कमलला दिला. ताईत मिळाल्यावर कमलने जे काम हातात घेतले, त्यांत त्याला यश मिळत गेले. पण कमलच्या बागण्यांत फरक पडला. जो पैसा ताईतामुळे त्याला मिळत गेला, त्या पैशाचा सदुपयोग म्हणून तो दुःखी कधी लोकांना मदत करू लागला.

एक वर्ष पूर्ण झाले. त्या एका वर्षात कमलने खूप संपत्ती मिळविली. ते संक्रांतीचे दिवस होते. सकाळीच अनंत गुफेच्या बाहेर पडून सरळ

कमलकडे गेला." कमल, तो तार्ईत परत मला दे." त्याने कमलला तार्ईत मागितला.

गळ्यांत लटकत असणारा तो तार्ईत कमलने अनंतच्या हातावर ठेवला. अनंतने तो उलट-सुलट करून धाडला आणि कमलला म्हणाला, "एक महत्त्वाची गोष्ट मी तुला सांगायला आलो आहे. तुझ्यामुळे तुझ्या वडिलांना मुक्ती मिळाली. मलाही मिळेल. आता तुला ह्या तार्ईताची काही जख्मी नाही. दुईवने परत तो कोणाच्या हातांत पडला तर परत त्याच गोष्टीची सुरवात होईल" असे म्हणून अनंतने तो तार्ईत आगीत टाकून दिला आणि तो तेथून निघून गेला.

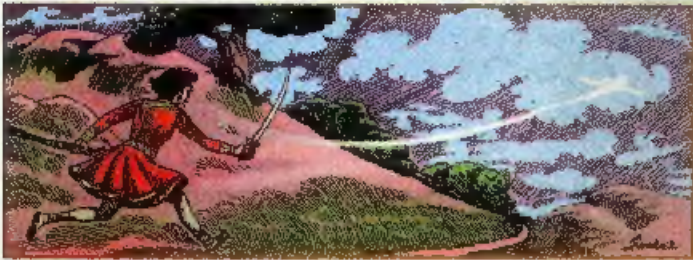
वेताळने गोष्ट पुरी केली व राजा विब्रमादित्याला तो म्हणाला, "राजा, कमलने स्वार्थाबरोबर परोपकाराचा मार्ग स्वीकारला. आता सांगा, स्वार्थ प्रशांसा करण्यायोग्य आहे का? अनंतच्या आशीर्वादाने तार्ईतामधीत दुष्ट प्रभाव नष्ट झाला ना? त्या स्थितीत अनंतने पहिल्यादां कोणाला आशीर्वाद दिला होता की नाही? माझ्या वा प्रसनांची उत्तरे तुला माहित असूनही तू सांगितली

नाहीस तर तुझ्या डोक्याचे तुकडे तुकडे होऊन पडतील."

विब्रमादित्याने सांगितले, "स्वार्थ प्रशांसा करण्याजोगा नाही, परंतु स्वतःच्या कष्टाच्यासाठी जर स्वार्थ असेल, आणि त्यामुळे जर कोणाचे नुकसान होत नसेल, तर स्वार्थ चुकीचा नाही. कमल स्वार्थी होता पण वाईट नव्हता. जे काम तो करीत असे, त्याच्या फळाची आशा तो करीत असे. आता राहिली तार्ईताची गोष्ट. अनंतच्या आशीर्वादाने तार्ईतचा दुष्ट प्रभाव नाहीसा झाला नाही. कमलच्या वडिलांच्या चांगुलपणाने कमलमध्ये चांगला बदल झाला. त्यामुळेच तार्ईतातील दुष्ट प्रभाव नाहीसा झाला. तार्ईतामुळे त्यांनी शंभूती मिळविली, आपले आयुष्य सुखी केले आणि दुःखीकधी लोकांना मदत केली. चांगले नाव मिळविले. कमल तार्ईत मिळण्यासाठी योग्य व्यक्ती झाला होता."

राजाच्या मौन-भंगामुळे वेताळ प्रेतासहित अदृश्य झाला आणि झाडावर जाऊन बसला.

(आधार : कमलेश यांची रचना)

कबुतराची डाक

आपण संदेश कसे धाडतो? सहजच प्रत्येकजण टपाल, फोन, फॅक्स, ई-मेल, तारा, व्हॉईस-मेल व इतर अत्याधुनिक नवी यंत्रे, यांचा विचार करतो. पूर्वी कबुतरांना संदेश पाठवण्यासाठी खास प्रशिक्षण देऊन तयार केले जात होते. हे आपल्याला माहिती आहेच, ही पद्धत आता मोडीत निघाली आहे, असे तुम्हाला वाटतं का? छे, तसें मुख्यच नाही. ओरीखामधल्या कटक या शहरांत पोलिस खात्याकडे एक हजार पांढीव कबुतरे आहेत. इतर पोलिस स्टेशनांकडे संदेश धाडण्यासाठी त्यांचा उपयोग करण्यात येतो. डोंगराळ प्रदेशांत ही पद्धत उपयोगी ठरते. कबुतरांच्या पायाला एक छोटीशी कुर्पी बांधलेली असते. त्यांत संदेशाचा मजकूर असतो. ही कबुतरे संदेश घेऊन जातात व त्याचे उत्तर त्याच दिक्कशी परत घेऊन येतात!

एक वेगळेच शिवमंदिर

बहुतेक सर्व शिवमंदिरांतून शिवाची मूर्ती नसून शिवलिंगाची पूजा केली जाते. हिमालयांतल्या अमरनाथ मंदिरातले बर्फाचे नैसर्गिक शिवलिंग प्रसिद्ध आहे. जेव्हा थर्मातल्या ठराविक महिन्यांत असंख्य यात्रेकरू जिथे येतात, तेव्हा गुहेतले लिंग उन्मळल्यात. हळूहळू वितळायला लागते. जिथे पूजेसाठी लिंग नाही, व सहस्रजांच्या नृत्यमुद्रितल्या शिवाची पूजा केली जाते, ते मंदिर म्हणजे चिदंबरमचे शिवमंदिर. भरतमुनींच्या नाट्यशास्त्रात वर्णन केलेल्या नृत्याच्या १०८ मुद्रा या मंदिरात कोरलेल्या आहेत.

प्रवासी

राजेंद्रपुरी या गांवाच्या सीमेवर एक षडकी धर्मशाळा होती. सतत पढणाऱ्या पावसापासून वाचण्यासाठी चार प्रवासी एकामागून एक असे त्या धर्मशाळेत आले. त्यापैकी दोघे तरुण होते, तिसरा म्हातारा साधू होता. त्याची पादरी दाढी होती. एक तरुण होता. परंतु त्याच्याकडे पाहिल्यावर असे वाटत होते की तो अगदी उनाड तरुण आहे.

ते दोन तरुण झोप येत नसल्यामुळे आपसात राग्या मारीत बसले होते. तो म्हातारा साधू पढणाऱ्या पावसाकडे पाहून काहीनही गुणगुणत होता. तो उनाड तरुण भिंतीला टेकून बसला होता आणि मधून मधून बुलबुलवया घेत होता.

त्या दोन तरुणांपैकी एकाने दुसऱ्याला विचारून त्याची त्याची नावे जाणून घेतली. त्यापैकी एकाचे नाव सुनंद होते आणि दुसऱ्याचे नाव आनंद होते.

“तू कोणत्या गावी राहतोस आणि कोणत्या

कामालाठी तू जातो आहेस?” सुनंद विचारला.

आनंदने उत्तर दिले, “मला गावात नोकरी मिळाली नाही. ज्याचे नातेवाईक मोठ्या पदावर आहेत, त्याच्या त्या गावात नोकरी मिळते. साध्या छोट्या नोकरीसाठी पण खूप पैसे घ्यावे लागतात. माझ्या जवळ तर एक नवा पैसा पण नाही. मला समजाते की राजेंद्रपुरी शहरात योग्यतनुसार नोकऱ्या मिळतात म्हणून इतक्या लांब आली संस्कृत, गणित, व शास्त्रज्ञ विषयात मी प्रवीण आहे. कोणत्या तरी चांगल्या शाळेत नोकरी मिळेल हा आशान आला आहे. पण तू तुझ्याबद्दल कांहीच सांगितले नाहीस.”

त्याच्या बोलण्यावर आनंद थोडे हसला आणि म्हणाला “बरोबर कोणीतरी म्हटले आहे ना! ‘बुरुन डॉगर साजरे’ आपल्या दोघांची स्थिती साखडीच आहे. मी राजेंद्रपुरीचा रहणारा आहे. ज्या तऱ्हेची परिस्थिती तुमच्या राज्यात

महर्षी

आहे तशीच परिस्थिती इथे आहे. मी तलवार चातविण्यात आणि घोड्यावर बसण्यात पटईत आहे. पण मला शिपायाची नोकरी मिळत नाही मी तांच देऊ शकत नाही म्हणून नोकरी मिळत नाही. तुमच्या राज्याची स्तुती ऐकली, ऐकले की तुमच्या राज्यत पात्रता असणाऱ्यांना सहज नोकरी मिळते म्हणून तिकडे बासलो होना आपल्या दोघाच्या हकिक्तीबल्ल असे वाटते की कोणीतरी खोटे सांगून आपल्याला फसवत तर नाही ना?

आपल्या दोन्ही राज्यावहल असा खोटा प्रचार कोण करतो आहे, तेच कळत नाही आनंद म्हणाला

तो म्हातारा साधू त्या दोन तरुणांच्या गप्पा निमूटपण ऐकत होता तो मध्येच म्हणाला, "मला माहित आहे. मी खूप राज्यातून प्रवास

करीत असतो, ज्या अनीती आणि अन्यायाबद्दल तुम्ही बोलत आहात, तो जवळजवळ सर्व राज्यातून आहे. व्यवस्थित राज्यकारभार आणि प्रजेचे सुख हे केवळ राजाच्या हातात नाही. त्या करिता राज्यातील मंत्री, कौषाध्यक्ष, सेनाधिकारी आणि उच्च पदावर असणाऱ्या सर्व लोकांचे सहकार्य पाहिजे. राजा कितीही चांगला असला तरी कांहीही करू शकत नाही. राजाला खूप ठेवण्यासाठी आणि आपला स्वार्थ साधण्यासाठी हे अधिकारी राज्यात सुव्यवस्था आहे आणि लोक समाधानाने नादत आहेत, असा प्रचार करतात आणि शंजाराच्या राज्याकडून होणारे आक्रमण थांबवू शकतात. त्या प्रचारामागे त्यांचा स्वार्थ आणि दुष्ट बुद्धी दिसून येते. तसा प्रचार करून हे लोक राजाला निष्क्रिय बनवितात," साधूचे बोलणे ऐकून त्या तरुणाने 'ह्या परिस्थितीत कांही सुधारणा होऊ शकत नाही का?' असे विचारले.

होऊ शकते. पूर्वीच्या काळीं राजे जनतेचे हित हेच आपले कर्तव्य मानीत होते. ते नेहमी वेष पाळतून देशात मित्र असत, त्यामुळे त्यांना राज्यातील समस्यांची ओळख होत असे. जनतेचे दुःख ते दूर करीत असत, फातु आता तसे होत नाही. म्हणून स्वार्थी अधिकार्यांना आपले काम करणे सापे जाते. त्याकाळीं राजे आपल्या कर्तव्याचे पालन करीत असत आता तुम्ही तरुणांनी एकत्र येऊन हे काम केले पाहिजे सरकारला जाऊन भेटून राज्यातील समस्या

त्याच्यापुढे मांडल्या पाहिजेत. राजाचे लक्ष कर्तव्याकडे लावणे हे तुम्हा तरुण लोकांचे काम आहे. राजा चांगल्या स्वभावाचा असेल त्याच्या मनात जनतेबद्दल प्रेम असेल. तर जनतेच्या समस्या सोडवून परिस्थिती बदलू शकते." साधुने त्याला उत्साह देत सांगितले.

भिंतीला टेकून बसलेला तो बांधा युवक त्याचे बोलणे लक्षपूर्वक ऐकत होता. तो एकदम उठून त्या निघाच्याकडे अस्त्रा नि म्हणाला, "तुमची शिघ्राची गेलणी मी ऐकली आहे. या परिस्थितीत लवकरच बदल होईल. त्याच्यासाठी मी जर प्रयत्न करीन" पुढे तो म्हणाला "सुनंद, राजेंद्रपूत तुला चांगली नोकरी मिळेल. अशी व्यवस्था मी करीन. त्याच बरोबर आनंदलाही त्याच्या योग्यतेप्रमाणे नोकरी देण्यासाठी प्रयास करीन. तिथला राजा माझा चांगला मित्र आहे."

ते दोघे तरुण उपहासाने म्हणाले, "पण आपण कोण आहान हे तर सांगितलेच नाही.

तो तरुण हसला आणि म्हणाला "मी राजेंद्रपूरी राज्याचा युवराज, रविवेज वर्मा आहे.

लवकरच मला राज्याभिषेक होणार आहे. सिंहासनावर बसण्याआधी देशाची स्थिती पहाण्यासाठी मी बहुरूपी बनून स्फाळीकडे फिरतो आहे." असे म्हणून त्याने आपली पगडी काढली. खोटेचा लाचलेल्या दाढी मिश्या काढून टाकल्या.

ते दोघे तरुण आश्चर्यचकित होऊन थगत राहिले. नंतर ह्यात जोडून त्यांनी युवराजाला नमस्कार केला. युवराजाने साधूला नमस्कार केला व तो म्हणाला "राज्यातील अनीती थांबविण्यासाठी फक्त राजा एकटाच काही करू शकत नाही. राज्यातील अधिकारी नीतीने चालणारे पाहिजेत. जनतेची स्थिती समजण्यासाठी राजाने नेहमी प्रयत्नशील राहिल पाहिजे. तुम्ही ह्या जो यज्ञ दिलात तो अगदी उत्तम आहे. त्याकरिता मी तुमचा आभारी आहे. राजधानीत होणाऱ्या राज्याभिषेक समारंभाला आपण अवश्य यावे आणि आशीर्वाद द्यावा. माझी आपत्त्याना ही यविनय विनती आहे.

साधुने हसून हो या अर्थी मान हातवरी आणि त्याला आशीर्वाद दिला.

लांचखाऊ

ब्रह्मदत्त काशीच्या गादीवर असतां बोधिसत्व त्याच्या पदरी ऋपाधिकारी म्हणून काम करीत होते. ऋपाधिकाऱ्यावर राज्यासाठी लागणाऱ्या हत्ती घोडे वगैरे प्राण्यांची शस्त्रास्त्राची व इतर वस्तूंची खरेदी करण्याची जबाबदारी असे. अर्थातच त्याने प्राणी व पदार्थांच्या गुणधर्मांची पारख करून किंमत ठरवायची असे. या कामात लांचलुचपतीला छुप जागा असे. परंतु बोधिसत्व इमानेइतबारे सर्व प्राण्यांची व शस्त्रांची चांगली पारख करून योग्य त्या किंमतीला ती खरेदी करीत असत.

ब्रह्मदत्त राजा फार लोभी व संशयी स्वभावाचा होता. त्याच्या मनांत आपल्या ऋपाधिकाऱ्याविषयी संशय होता, योग्य किंमतीपेक्षा जास्त किंमत देऊन स्वतःसाठी त्यांतून कांही रक्कम उचलीत असवा काही दसऱ्याच्या तोंडीं त्याने बाधिसत्वाकडून तक्रार ऐकली होती. की हा जर या पदावर राहला तर थोड्याच दिवसांनी राज्याचे दिवाळ निघायचे.

ह्या वचनानंतर असता एकदा राजाबानाच्या बाजूने राजवाड्याची जी खिडकी होती ती राजाने

उघडली. एक माळी उन्हातानां हात झाडांना पाणी भस्तीत होता, तो राजाला बिसला, 'किती इमानदार माणूस आहे, गद्दी तर इतक्या उन्हात धाग गाळून याने झाडांना पाणी लावले असतं का?' असे राजाला वाटले.

दुसऱ्या दिवशी राजाने त्या माळ्याला बोलावून त्याला बाधिसत्वाच्या बागी ऋपाधिकाऱ्याच्या पदावर नेमले. राजाला वाटले की हा नवा अधिकारी खरेदी करताना प्रामाणिकपणाने स्वस्तांत खरेदी करून राज्याचे पैसे वाचवील. परंतु झाले उलटे, तो ज्ञानिमेच दरिद्री होता. हातांत आलेली संधी कां दबडावी, म्हणून तो जास्त किंमत देऊन खरेदी करू लागला, माल विकणारे व्यापारी त्याच्या हातावर चार पैसे देवून मालाची किंमत वाढवून घेऊ लागले. माळ्याला मालाच्या गुणधर्मांची माहिती नव्हती. म्हणून हलका माल जास्त किंमतीला खरेदी होऊ लागला. कधीकधी व्यापाऱ्याचे नुकसान सुद्धा होई. कारण मालाची पारख नसल्यामुळे तो सगळे ती रक्कम व्यापाऱ्यांना

जातकथा

मान्य करावी लागे. त्याचा माल विकत घेणारा राजाचा ऋपाधिकारी, म्हणून फारदा होवो अंगर नुकसान, त्याच्याविरुद्ध 'ब्र' काढण्याची हिंमत नसल्यामुळे, तो जी किंमत राजा त्या किंमतीला माल देऊन व्यापारी निघून जात. वगेणी त्याच्यावर अन्याय होतो आहे असे स्पष्टपणे बोलायला त्यालाच नव्हता.

एके दिवशी परदेशातून एक घोड्याचा व्यापारी उत्तम जातीचे पाचशे घोडे घेऊन काशीच्या राजाकडे आला. राजाने त्यांचे आपल्या दरबारी क्रयाधिकाऱ्याकडे मिरोप पाठवून त्याला सांगितले, की घोड्यांची पारख करून घोडे घातले असते तर घेऊन त्यांची किंमत देऊन टाकावी.

क्रयाधिकाऱ्याने पाचशे घोड्यांची पारख केली व किंमत एका पायली तांदुळाहून जास्त असणे शक्य नाही असे सगळी ठरवून पांचशे घोड्यांना मिळून एक पायली तांदूळ द्यायला आज्ञा देवी व घोड्यांना तबल्यात नऊन बांधायला सांगितले.

घोड्यांच्या व्यापाऱ्याला तर थक्काच बसला. आपण किती मूर्खपणा केला? तरी इतर व्यापाऱ्यांप्रमाणे पुढे निघून जायच्य. ऐवजी त्याने सगळ्या महाराजापर्यंत बर्दी कशी पोचवायची याविषयी राज्याचे जुने क्रयाधिकारी बोधिसत्व यांना धडून त्याच्यावर जो अन्याय झाला होता तो सगळ्या त्यांचा स्मृता विचारला. बोधिसत्वांनी सर्व ऐकून घेतले व म्हणाले - 'हे पहा मी सांगतो तसे करा. या नव्या क्रयाधिकाऱ्याला मनःशांती मिळावी यासाठी पहिल्याने याच्या हातावर काही रक्कम ठेव व नंतर त्याला विचारो - 'आपण आमच्या घोड्यांची किंमत एक पायली तांदूळ सांगितलीम ती होकच आहे. तर एक किंमती आहे आपण या पायलीपर तांदुळाची किंमत किती हे महाराजासमक्ष सादोवा.

दरबारात सगू शकाल का?' क्रयाधिकाऱ्याने ती मान्य केले तर त्याला राजाच्या दरबारांत घेऊन ये त्याचेटी मी तेथे असेन तुमच्यावर अन्याय होऊ नये यासाठी सर्व आवश्यक ते करीन.

बाधिसत्वांनी सांगितले त्याप्रमाणे त्या घोड्यांच्या व्यापाऱ्याने क्रयाधिकाऱ्याच्या हातावर काही पैसे ठेवले आणि बोधिसत्वांनी विचारायला सांगितले होते, तसे क्रयाधिकाऱ्याला विचारले.

क्रयाधिकारी तर खूपच झाला व म्हणाला 'त्यात काय? एक पायली तांदुळाची किंमत सांगण तबंद कठीण काहीच नाही. उद्या महाराजाना दरबारात आऊन मी सांगतो आणि त्याच्याकडून हुंकार घेवितो.'

दुसऱ्या दिवशी दरबार भरला, खजसख गर्दी होती. सर्व मंत्री व सर्व अधिकारी हजर होते. महाराजाची परवानगी मागून बाधिसत्वसुद्धा दरबारात आले होते. घोड्याचा व्यापारी राजाला अभिवादन करून म्हणाला - 'महाराज! आपल्या

नव्या क्रयाधिकार्यानी मड्या पाचणे घेड्याची किंमत एक पायली तांदूळ म्हणून हरवून दिली आहे, ती ठीकच आहे. परंतु मला यात एक शक्का राहिली आहे या एक पायली तांदूळाची किंमत किती मानावयाची?

तोपर्यंत राजाला घडलेली गोष्ट काहीच माहीत नव्हती म्हणून त्याला आश्चर्यच वाटते. त्याने नव्या क्रयाधिकार्याला विचारले - 'पांचशे घेड्याची किंमत तू काय ठरवून दिलीस?'

'प्रभो! एक पायली तांदूळ! क्रयाधिकारी म्हणाला

'अस्स! फार छान, पाचशे घेड्यांची किंमत एक पायली तांदूळ असेल तर पायलीभर तांदूळाची किंमत किती?' राजाने विचारले

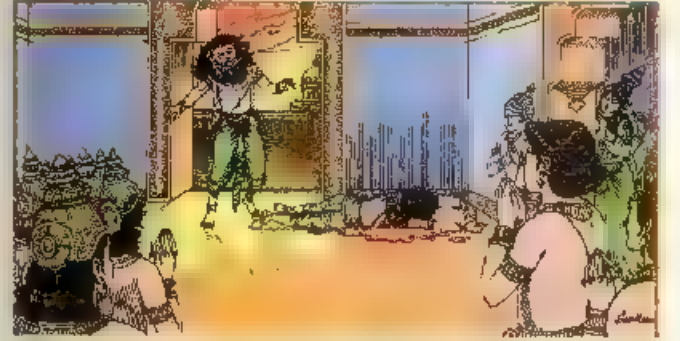
क्रयाधिकारी मागेपुढे न पाहता एकदम म्हणाला - 'पायलीभर तांदूळाची किंमत किती विचारता प्रभो? सर्व काशीराज्य आणि त्याची मांडलिक राज्ये मिळून जितकी किंमत होईल तितकी!'

ते विचित्र उत्तर ऐकून मंत्री व राज्याचे इतर अधिकारी प्रमुख नागरिक इसत टाळ्या वाजवू लागले. हेसुनहसून त्यांच्या पोटात दुखू लागले, त्यांच्यापैकी एका नागरिकाने तबून नव्या

क्रयाधिकार्याला विचारले - 'आजपर्यंत राज्याची किंमत किती हे ठरविणे अशक्य वाटत होते आम्हाला परंतु अजब काळजीसय काशा राज्याचा किंमत तू सांगतो आहेस तशी पायली भर तांदूळ इतकीच आहे. तुझ्या बुद्धिमत्तेच कौतुक कराव तेंवढ थोडेच आहे.'

तेव्हा बोधिसत्त्व दरबारात उभे राहून म्हणाले - 'या क्रयाधिकार्याने सांगितलेले खरे आहे! त्यात आश्चर्य करण्यासारखे काय आहे? त्याला हसण्यात व त्याची थड्या करण्यात काय अर्थ आहे? त्याने पाचशे घेड्याची किंमत एक पायली तांदूळ सांगितली आणि एक पायली तांदूळाची किंमत सर्व काशी राज्य व त्याची मांडलिक राज्ये एवढी त्याने सांगितली. त्याप्रमाणे पांचशे घेड्यांची किंमत काशी राज्य व मांडलिक राज्य एवढी झाली हे कळते म्हणून क्रयाधिकार्याने पाचशे घेड्याची किंमत ठरविली ती न्याय्य आहे.'

बोधिसत्त्व म्हणाले ते ऐकून सर्व दरबारी थक झाले. चौकशी केल्यावर घडलेली गोष्ट कळली तेव्हा काशी राजाला आपली चूक कळली व त्याने लोचखडा क्रयाधिकार्याला कामावरून कमी करून पुन्हा बोधिसत्त्वाना त्या पदावर नेमले

विष्णु पुराण

हिरण्यकश्यपाने प्रल्हादाला मिठी मारून म्हटले - 'प्रल्हादा! तुझ्यामुळे मला माझा हाडवैरी विष्णू हाचावर सूड आणायला संधी मिळत आहे.' असं म्हणत हिरण्यकश्यपाने आपली गदा उचलली आणि वरगेहावतार घेऊन आपल्या विष्णूशी द्वंद्वाल पुढे सरसावला. शेवटी नरसिंहाने भयंकर कर्जना केला आणि हिरण्यकश्यपावर हाडपर मारून त्याला उचलले आणि सभामंडपाच्या दाराजवळ धेडले गेले.

काहीचका उंबरठ्यावर बसून नरसिंहाने हिरण्यकश्यपास माहीनर त्वाणे झोपविले, आणि आपल्या तीक्ष्ण नखानी कश्यपाचे पोत फाडून त्याला ठार केले.

राक्षसवीर नरसिंहावर हल्ला करायला धावले विष्णुचक्राने त्याचा सहार केला. नरसिंहाने आतड्यांचा हार रुबत ज्या

गळ्यांत घालून घेतला आणि इथ अष्टाहाम केला ते अक्षय्य पारून सर्व देवभयभीत झाले, त्यावेळी प्रल्हाद नरसिंहावतार रूपांतले विष्णूचे स्तवन करू लागला.

'आपल्या वदिलाची अत्येष्टी वरील करून राज्यव्यवस्था पहा.' असा प्रल्हादाला नरसिंहाने आशीर्वाद दिला. नरसिंहावतारस्थीत विष्णू श्रमघात पावला. नयविजय घात्ता अशा तऱ्हेने पहिला जन्म संपला.

विष्णूच्या आठोप्रमाणे प्रल्हादाने धिरकाल राज्य केले व आपला पुत्र विनेचन याला राज्याभिषेक करून विष्णूची भक्ति कराव्यासाठी वानप्रत्याश्रम ग्रहण केला. शिरोचनानंतर त्याचा मुलगा बळी गादीवर अगला श्रीरसानाराचं मथन झाले, त्यावेळी उच्चश्रेया नावाचा जो धोंडा निघाला होता तो बळीने बळकावला होता.

राक्षसांचा शिल्पकार मयासुर याने त्याला भूमीवर, पाण्यावर आणि अंतरिक्षात चालू शकणार एक वाहन तयार करून दिले

अमृत त्यांना मिळू नवे बासाळी जी लबाडी झाली होती त्याचा प्रतिकार करण्याच्या हेतूने कर्तीने देवाशी युद्ध सुरू केले. अमृतप्राप्तीच्या लक्षाखाली देवांनी राक्षसांचा शौर्याने व साहसातून तोंड दिले. बलीचे हस्तक्षेप युद्ध झाले. देव-दानवांची समोरासमोर व गनिमी काव्याने अनेक युद्धे झाली. या युद्धात राक्षसांचा पूर्ण पराभव झाला. राक्षसांचे भूत शुक्राचार्य यांनी खनीबनी विद्येचा प्रयोग करून राक्षसांना पुनर्जीवित केले.

पराभव झाल्यानंतर बलीचे धैर्य खचले नाही. द्विगुणित उत्साहाने त्याने राक्षस सैन्याची अग्रगण्य युद्धे केली आणि सर्व भूमंडल जिंकले आणि त्याच्यावर असमर्थ ते हे राज्य करू लागला आणि

जून २००४

56

चक्रवर्ती या नावे प्रसिद्ध झाला. शुक्राचार्यांनी त्याच्या हस्ते शस्त्र अश्वमेध यज्ञ करविले.

बलीचा उत्साह वाढला व त्याने स्वर्गावर स्वारी केली. त्याच्या समोर टिकाव न लावल्याने इंद्राचे देव स्वर्ग सोडून अरण्याच्या आश्रयाला गेले. विकृपात बली चक्रवर्तीसमोर गमले. बलीचक्रवर्तीचे राज्य स्वर्ग, भूतपृथ्वी व पाताळ लोकात निरकुश झाले. बली धर्म व न्यायाने राज्य करीत असता इंद्राची आई अदिती पती कश्यप महर्षी यांच्याकडे गेली व आपली अपत्ये जे देव व इंद्र वगैरे, यांचीसह अरण्यात पळत गेले. अरण्याचे सांगून त्यांना फक्त स्वर्गाचे राज्य प्राप्त होईल, असा काही मार्ग सुचविण्यास सांगितले. त्यासाठी करपाचे विष्णूचे स्मरण करून व्रते व अनुष्ठाने करण्यास सांगितले. अदितीने त्या प्रमाणे व्रते व अनुष्ठाने करून विष्णूला प्रसन्न केले. विष्णूने तिच्या पोटी जन्म घेऊन देवावरचे हे प्रकट बुर करण्याचे वचन दिले.

त्याप्रमाणे विष्णूने कश्यप व अदितीच्या पोटी वामनरूपात, म्हणजे एका गिळ्याच्या रूपात, जन्मला. येऊन दशावतारांपैकी याचला वामनवतार धारण केला.

वामन उपनयन संस्कार झाल्यावर वेदांचे अध्ययन पूर्ण करून, षडंगीत ध्याकटा भाऊ म्हणून, अदिती मातेच्या घरी वाढू लागला. त्याकेली बली नर्मदातीरी सर्व यज्ञ यागात श्रेष्ठ असा विश्वजितुयाग करण्यात गुंतला होता. बली मोठे मोठी दाने करीत होता.

वामन एका बटूच्या रूपे कृष्णजिन, कमंडलू वगैरे धारण करून, एक छत्री घेऊन व ऊढावा

चांदीचा

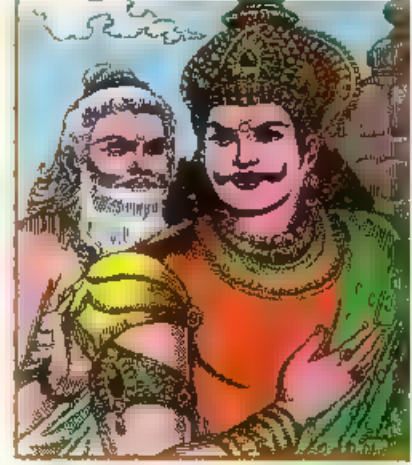
धातून वस्त्र नेत्र चेहऱ्यावर झळकत आहे, अशा घाटाने बली चक्रवर्तीकडे आला. हळूहळू पावले टाकीत एका गांडिस वाहकाला येत असलेला पाहून यज्ञमंडपातले सर्व लोक कुतूहलाने वामनाकडे पहात राहिले. बली चक्रवर्ती वामनाला आनंदाने स्वागत केला.

वामनाला पाहून बली चक्रवर्तीला अत्यंत इशाला. त्याने वामनाला विचारले 'बळा, कोण रे तू? तुला बटूरूपात आम्ही पहिल्यानेच पाहातो आहे. कोठे जाण्याचा विचार आहे?'

वामन म्हणाला - 'मी तुझ्याकडे आलो आहे. राजा! मी कोणाचा नाव लागू, सर्वत्र माझे आहेत! परंतु मी पूर्ण एकटाच आहे, एक भिक्षुक आहे. तुझे आज्ञांचा पण शूरीर होऊन गेले. आपल्या पराक्रमाने तू आपली कीर्ती विलोकात स्थापन केली आहेस!' ते ऐकून बली थड्डा करीत म्हणाला - 'तुम बोलण सोंठे विचित्र दिसत आहे! तू माझ्या पराक्रमाच्या गोष्टी बोलत आहेस. माझ्याशी द्वंद्वयुद्धाला तर आला नाहीस ना? मी थावेळी यज्ञ दीक्षा घेतली आहे, म्हणून प्रता युद्धाचा उत्साहही नाही.'

'हे बली चक्रवर्ती, हे तू काय म्हणतोस? तू माझ्याशी धडा करीत अस बोलतो आहेस. परंतु तुझ्या घोर पराक्रमाच्या गोष्टी दिगन्तात पसरल्या आहेत. तुझ्याशी बरोबरी मी काय करणार? तू जे दान करून एवढी कीर्ती संपादन केली आहेस. मी ऐकून मी तुझ्याकडे एक याचक होऊन आलो आहे!'

'असम होय! मग तू काय वाटेस ते माग, मी द्यायला सिद्ध आहे!' बली म्हणाला. तेव्हा लावांचा

शुक्राचार्यांनी बलीला बाजूला घेऊन सावध केले - 'मी वामन बटू नसून स्वतः विष्णूच ते रूप घेऊन आला आहे! तुला फसवून तुझे सर्वस्व हरण करण्यासाठी आला आहे! त्याला कसलेही दान करण्याचा विचार सोड!'

बली म्हणाला 'विष्णू साखरा पराक्रमी माझ्याकडे भिक्षुक होऊन आला आहे. हे माझे केवढे भाग्य! एवढेच नव्हे तर माझा मोठा विजयच नाही का? मी दान करण्याचा वचन दिल आहे, आता नकार देऊन असत्य भाषण करू का?'

'आत्मरक्षणासाठी हे सत्य व हे असत्य असे प्रमात धरून वचतां कामा नये! अशा घमाचिं पालन करण म्हणजे आत्महत्याच मान आहे!'

'त्याने माझे काही केले, काहीही झाले तरी तो माझा पराभव होत शकत नाही मी दानवीर, वामन म्हणजेच म्हणजेच आहे! याचीचक्रवर्ती

51 JUNE-04

जून २००४

मास्की दानशूर म्हणून घेण्याची महत्वाकांक्षाही माझ्या मनात नाही. मी देतो असे सांगून भीतीने आतां देत नाही असे सांगून भितरा म्हणून घेऊ का?" बली म्हणाला

ते ऐकून शुक्राचार्यांना भयान राग आला ते म्हणाले - "मी तुझा गुरू म्हणून तुझ्या हितघाते सांगितले व ते न ऐकता तू माझा सदुपदेश धिक्कारून हज्जाला पेटला आहेस तर तू आपल राज्य व सर्वस्य घालवून बसशील असा मी तुला शाप देतो" बली म्हणाला - "गुरुदेवो मला शाप दिलात तो घ्यायच झाला कारण मी सर्व गोष्टींना तयार होऊनच दान करायला सिद्ध झाला आहे ना! गुरूच्या उपदेशाचा धिक्कार करून मी जो शाप मिळविला तो विष्णूनेच देवविला ही गोष्ट त्या विष्णूला माहीन झाली आहे आता त्याने मला अन्यायाने फयबिले असे होणार नाही

तुमच्या शापाचा परिणाम शेवटी माझ्या हितघातच ठरेल म्हणून मी हा शाप आनंदाने स्वीकारतो

ते ऐकून शुक्राचार्य निरुत्तरच झाले, बली वामनाकडे जाऊ लागला तेव्हा शुक्राचार्य म्हणाले - "हे दानवनाथ! विष्णू भिक्षा मागायला येऊन तुला भिकारी किंवा आणखी काय करील. माहीत नाही तुझा हे त्रिलोकाधिपत्य, सर्ववैभव व संपदा ही इतके कष्ट करून कशाला संपादन केलीस? देह असेल तर ना हे सर्व उपयोगी रहाते!"

बली म्हणाला - "राज्य, संपत्ति व वैभव ही शाश्वत नाहीत, ही जशी आली तशीच जाणार नाहीत का? हे शरीर देखावं शाश्वत नसतच!

शुक्र म्हणाला - "तुझा हा नाश तुझ्या एकदयाचाच नाही, दानवकुलाचा आहे, हे तुला कवययला हवी!"

एवढेच नव्हे, एका दानवकुलोत्पन्नाने धर्माचे पालन केले आणि विष्णूला भिक्षा घातली अशी दानवकुलाची कीर्ती सुद्धा होईल नाही का?" थरं म्हणत बली वामनाजवळ गेला

दानवराज्ञी विंध्यावलीने स्वर्णकलशाने पाणी ओतले व सोन्याच्या ताम्हनत वामनाचे पाय घृततेले पाणी अतपल्या मस्तकावर सिंचन करून बली वामनाला म्हणाला - "हे वामनरूपा! तूझ्यासारख्याने माझ्याकडे दान भिक्षा मागायला यावे हे माझे सुकुतच म्हणून माहिज! तुला जे पाहिले असेल ते माझा राज्य संपदा, राजवाडा, मणी, सुदा स्त्रिया, अपजाऊ जमीन, सर्व साम्राज्य किंबहुना माझा हा देह सुद्धा तुझाच आहे!"

वामन म्हणाला - "हे महाबली, ज्ञा थांब!

तू ते सर्व जे म्हणालस त्याची मला काय गरज? कृष्णाग्नि धारण करणाऱ्या माझ्यासारख्या ब्रह्मचाऱ्याला फक्त तीन पावलाएवढी जागा मला पुरे! तीन पावलाएवढी जमीन! दिगन्तापर्यंत पसरलेल्या साम्राज्यांतला अगदी लहानसा तुकडा सुद्धा मला त्रिशोक मिळाल्यासारखाच आहे!

"शेख तर ती तीन पावलांभर जागा ये!"

असे म्हणत बली अवकलशाने अर्धदेख नागला, तेव्हा तोतून पाणीच आले नाही कारण शुक्र सूक्ष्म रूप धारण करून तोटीच्या तोंडाजवळ येऊन बसले व त्यांनी पाणी पडू दिले नाही

वामनाने टमटमी काही घेऊन तोटीत काही अडकले असल्यास ते काढण्यासाठी कोरून पाहिले. त्यापुढे शुक्राचार्यांचा एक डोळा फुटला व ते एकाक्ष झाले. अडथळा बाजूला ठेवताच

बलीच्या हाताने वामनाच्या ओंजळीत पाणी पडले. दानविधी पूर्ण होताच बली म्हणाला -

"आता तू आपल्या पावलांनी भोजन जागा ये."

वामनाचा देह एकाएकी सारला आणि त्याचा विराट रूप आले. लोबी रेंदी एवढी वाढली की सर्व पृथ्वी एका पावलाने व्याप्त झाली. वामनाच्या विराटरूप पावलाची सावली सर्व धूतलावर पसरली व सर्वत्र अधकट घसरला. नंतर सर्व आकाश दुसऱ्या पावलाने भोवले गेले. सूर्यचंद्र व सर्व मक्षचमंडल त्याच्या पावलाला लागलेल्या रेणुकणांसारखे दिसू लागले. तेव्हा ब्रह्मदेवाने आपल्या कर्मदलातल्या पाणयाने विष्णुपादावर आश्रितेक बसला. त्या विष्णुपादावरून घसरून जे पाणी वाहू लागले ते आकाशगंगा होऊन स्वर्गात मंदाकिनी नामे वाहू लागले

‘बली चक्रवर्ती! मी आपले तिसरे पाऊल काढे ठेवू?’ असे विचित्र वामनाने विचारले, ‘बली म्हणाला ‘हे त्रिविक्रमा हे पहा माझे डोके, यावर ठेवा’ असे म्हणत बलीने समोर डोकें नाले निले’

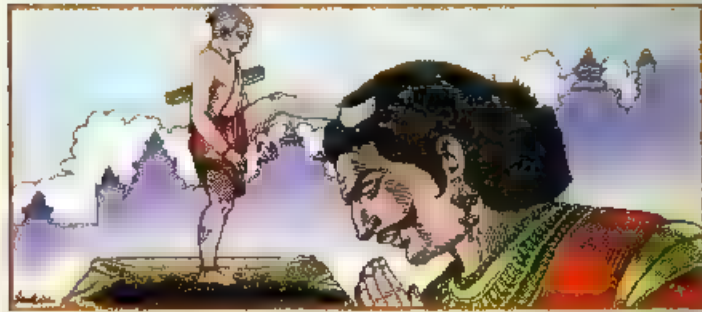
विष्णूने आपले विराटरूप सोडले आणि स्वरवरूप वामनरूपे प्रकट होऊन आपले तिसरे पाऊल बलीच्या डोक्यावर ठेवले व म्हणाला - ‘बली, माझ्या दोन पावलांनी पृथ्वी व आकाश देवही व्याप केले पण तिसरे पाऊल काही तुझ्या लथे डोक्याला व्याप करू शकत नाही’

तेव्हा प्रन्हादाने येऊन म्हटले ‘माझा नातू बली तुला शत्रू होऊंच शकत नाही! त्याच्यावर करुणा, कृपा कर!’ या शब्दांत प्रन्हादाने विनविले

बलीची राणी विंध्यावली म्हणाली - ‘हे वामन प्रेक्षा! माझ्या पतीस कोणत्याही प्रकारची हानी होणार नाही, असा अनुग्रह कारणेच तुला योग्य होईल!’

वामन म्हणाला - ‘माझे! तुझ्या पतीस केव्हाही, कशा प्रकारचीही हानी करणे कोणालाही शक्य होणार नाही! म्हणून तर मी एक याचिके होऊन आलो व दान मागितले, त्याची धर्मचल असेच आहे!’ नंतर प्रन्हादाकडे बघून तो म्हणाला - ‘बली मला किती प्रियपण आहे, माहीत आहे का?’ असे म्हणत वामन विष्णुरूपात लांब काटाच्या वस्त्रासहित प्रकट झाला

नंतर म्हणाला - ‘हे बली! चक्रवर्ती! शत्रुतर्पण तुझी बरोबरी करू शकत असा कोणी अनमन्य नाही व पुढेही अस्मरण नाही! आदर्श शक्तिन कर माझ्या चक्रवर्तीत तुझेच नांव प्रथम राहील मी तुला भूतलात पाठवीन आहे, तू पृथ्वीक लोकाला अधिपती म्हणून राहशील आणि शांति व सुखपूर्वक चिरंजीवी होशील तुझी राणी, तुझे अग्रजोबा प्रन्हाद तुझ्याबरोबरच राहतील तुझ्या भूतलाच्या द्वारावर मी सर्वदा दिसेन व दंडपाणी म्हणून सर्वांचे रक्षण करीन, तुझे रक्षण करीन!’ असे म्हणत वामन अंतर्धान पावला

जून २००४

५४

चांदोबा

विविध सांस्कृतिक कथा

कांगोची कथा

चतुर मुलगा आणि दुध सैतान

आश्विकनीस अतिशय घनदाट जंगलात एक गाव होते त्या गावात मोबुतो आपली बायको जेली आणि चतुर तरुण मुलगा एवढे यांच्याबरोबर राहात होता मोबुताने गावाच्या बाहेर जमिनीत कसाबा (एक प्रकारचे धान्य) पेरले होते त्यांच्या कुटुंबाला कसाबापासून त्याच झाडले पदार्थ फार आवडत असत

कसाबाचे पिक तयार होऊन कापणी करण्याची वेळ आली, मोबुतो आणि त्याची बायको जेली शोताक गेले मोबुताने म्हणाला ‘‘ठेका आपण कसाबाचा दलिया मटणाबरोबर खाऊ’’

जेलीच्या मनात उद्यान्य कसाबाचा दलिया बनवता येईल की नाही याबद्दल शंका होती ती म्हणाली, ‘‘बलिया! (शेता) करण्यासाठी मला कसाबा साफ करून कुटायला लागेल हे सगळे काम आजच करे होईल? तेव्हा आणखी एक विकार मी वाट पहावी लागेल

ते दोघे शेतावर पोहोचले पण शोताची अवस्था पाहून त्यांना धक्का बसला सगळे पीक मुळामासून उखडून टाकले होते आणि कसाबा घेऊन गेले होते. ‘आपण लुठले गेलो जेली रडत म्हणाली

‘हे काम जरूर पध्दताने जंगली जनावराचे असणार! मोबुता जोरत म्हणाला ‘सगळे शेत ताराव करण्याअगोदर आपण त्यांना पकडले बांदोबा

पाहिजे असेही तो म्हणाला दोघेजण गाभीरपणे विचार करीत झोपडीकडे परतत एवढेच त्यांना माहिते आणि त्याने त्यांच्या हु स्वाचे कारण विचारले मोबुताने बघलेली हकिकेत सांगितली ती ऐकून त्या चतुर मुलाने एक बांबूला बनविली

जेली म्हणाली ‘ठीक आहे चला, आपण त्या जनावरांना पकडण्यासाठी एक खंडा खणून ठेवू, जे जनावर एकदा आले होते, ते परत येण्याची शक्यता आहे आणि आपण त्यांना पकडू शकतो आणि आपले शेतेलेले शेत योग्यपणे शकतो, आणि जेवणासाठी भापर मोस देखील आपल्याला

५५

जून २००४

मिळेल." मोबुतोला ही योजना पसंत पडली, तो परत शेतावर गेला आणि खड्डा खणण्याच्या कामाला लागला.

मोबुतो काम करीत असतानाच एक बुध सैतान तेथे प्रगट झाला. म्हणाला, "अरे! तू माझ्या जंगलात काम करतो आहेस?" मोबुतो नेचमकून वर पाहिले, समोर सैतान उभा असल्याचे पाहून तो घाबरला. त्याने सैतानाच्या दुष्ट-पणाबद्दल बरेच ऐकले होते, परंतु प्रत्यक्ष त्याला आजच पाहिले होते.

"मी येथे जनावरासाठी खड्डा खोदत होतो, त्या जनावरांने माझे शेत खराब केले आहे." मोबुतोने घाबरत उत्तर दिले. सैतान शगाबला. तो म्हणाला, "माझ्या परवानगीशिवाय तू माझ्या जंगलात खडे फेरी खणतोस? चत, आता मरणाला तयार हो."

मोबुतो भीतीने कापू लागला. "मला क्षमा करा, सैतान महाराज, माही चूक झाली. मला माझे घर चालवायचे आहे." सैतानने जरा विचार केला. म्हणाला, "ठीक आहे, ह्या वेळेस तूसा सोडून देतो, पण एका अटीवर, जर खड्ड्यात नरपशू पडला तर तो जरूर धे, पण माही पडली तर तिला मी घेणार."

मोबुतो ने होकार दिला त्याने खड्डा खणला, त्यावर झाडाची पाने, उड्याच्या टाकल्या, तो निभून गेला.

दुसऱ्या दिवशी मोबुतो खड्ड्याच्या जागी पोहोचला. खगेच सैतानही हजर झाला. मोबुतोने खड्ड्यात पाहिले त्याने खड्ड्यात माकडाला पाहिले. त्याला खूप आनंद झाला. सैतान निभून गेला. दुसऱ्या दिवशी मोबुतोने खड्ड्याजवळ जाऊन

उत्सुकतेने पाहिले, तेथे त्याला सांबर दिसला. त्याला खूपच आनंद झाला.

रोज मोबुतो खड्ड्याजवळ येत असे, त्याला तेथे नर-पशू दिसत असे. कधी गरस असे, तर कधी काळे मंजर, कधी डुकर तर कधी झेब्रा, अशी जनावरे तो पहात होता.

"मला असे वाटते की फक्त नर-पशूंनाच कसवा आवडतो." मोबुतोने आपले म्हणणे मांडले. सैतान वांहीच झाला माही.

एका महिन्यानंतर बेलीने शेतावर जाऊन सगळे पीक काढून आणण्याचा आणि नवीन बी पेरण्याचा निश्चय केला. मोबुतोचे डोके दुखत होते. त्यामुळे तो घरीच थांबला होता. बराच वेळ झाला पण जेव्हा घरी परतली नव्हती. "मला भूक लागली." एकदम एवढे म्हणाला. मोबुतोचा डोळा लागला होता. एवढेच आवाजाने तो जागा झाला. बाहेर अंधार पडू लागला होता. 'जेव्हाही चाय

झाल? ती परत का आली नाही?" तो म्हणाला.

"चला, बावा, आपण शेतावर जाऊन आईला घेऊन येऊ," एवढे म्हणाला, तो खरोखर एक अतिशय हुशार मुलगा होता. दोघे शेतावर जायला निघाले. दोघे खड्ड्याजवळ पोहोचले. खड्डा वरून पैकामा दिसताच आंत कोणते जनावर पडले आहे हे दोघे पाहू लागले. आतमध्ये जेसी होती. खड्डा तिच्या तक्षात आला नसेल आणि ती चुकून आंत पडली असेल, असे त्यांना वाटले.

"या वेळी अंत माही-पशू आहे, माकारमाही आहे." जनकूत अतिशय घृणास्पद आवाज आला. मोबुतो घाबला. सैतान त्याच्याजवळ उभा होता. "माही, माही. तू हिला वेऊ शकत नाहीस, कारण ती माही बायको आहे." मोबुतो एकदम ओरडला. "तू फक्त माही-पशू घेऊ शकतोस." पण सैतानाने त्याचे म्हणणे ऐकले नाही. "बाणूस सुद्धा एक जनावरच आहे. आजपासून ती माही आहे." सैतान आपले हसू लपवीत म्हणाला.

मोबुतो घाबरून नुसतेच हातावर हात चोळत राहिला. त्याने घाबरून हातांनी चेहरा लपवून घेतला परंतु एवढे आपल्या आईला इतक्या सहजपणे जाऊ देणार नव्हता, 'पहिलीच, माझ्या आईला कसा घेऊन जातोस?' त्याने विचार केला आणि सैतानाला म्हणाला, 'ठीक आहे, तुम्ही झाली. तर खड्ड्यात जाऊन तूच तिला वर काढ आणि घेऊन जा.'

"नाही, मी हे पाहूच शकत नाही. एवढे, व काही तरी काय रे नोततोस?" मोबुतो चोरांत ओरडला.

परंतु सैतान जोरात हंमला. "हो, मी तिला

वर काढतो" असे जोरात म्हणून त्याने खड्ड्यात उडी मारली.

"बावा, उठा, खड्ड्यात एक नर-पशू पडला आहे. चला, आपण त्याला पकडू," एवढे म्हणाला.

ते ऐकताच मोबुतोने एकदम उडी मारली. आपल्या चतुर मुलाची चाल त्याच्या तक्षात आली मोबुतो जोर जोरात हंमू लागला.

त्यांनी खड्ड्यात डोकावून पाहिले आणि तो म्हणाला 'हा नर-पशू गुलाम होऊन आपली सेवा करील.'

बुध सैतानाच्या तक्षात आने की तो फंसला गेला आहे. जे मोबुतोचा गुलाम वनू शकत नव्हता. त्याची काही तरी इच्छा नव्हती.

"तू हिला परत घेऊन जा." त्याने दुःखित जंतःकरणाने म्हटले. खड्ड्यातून बाहेर पडून तो चुपचाप जंगलात निघून गेला. मोबुतो आणि एवढे ह्या दोघांनी मिळून बेलीला खड्ड्यातून बाहेर काढले आणि तिथेही आनंदाने नाचत नाचत घरी परतले.

श्रेष्ठ गुरु

विलासपुरचे महाराज रामभद्र म्हातारे ज्ञाने होते. त्यांनी राज्याचा कारभार आपला मुलगा वीरभद्रच्या स्वाधीन केला. ते त्याला म्हणाले, "बेटा, मी जेव्हा राज्यकारभार हाती घेतला, तेव्हा राज्यातील बहुतेक नागरिक अशिक्षित होते, अंध शस्त्रालू होते. त्यामुळे त्यांचे नुकसान तर झालेच, पण समाजाचेही नुकसान झाले. त्यांच्यासाठी मी राजधानीत एक विद्यालय स्थापन केले. परंतु योग्य गुरु न मिळाल्यामुळे माझी इच्छा पूर्ण झाली नाही. फक्त निराशाच पदरी पडली. माझी तीव्र इच्छा आहे की तू पहिल्यांदा त्या विद्यालयासाठी योग्य गुरु शोध. म्हणजे माझी इच्छा पूर्ण होईल."

वीरभद्रने आपल्या बडितांचे म्हणणे तक्षपूर्वक ऐकले. आपल्या बडितांची इच्छा पूर्ण करण्याचा त्याने विश्वास केला. त्याने ताबडतोब सर्व संन्यांची सभा बोलावली व त्या विषयावर चर्चा

केली. परंतु एकही मंत्री योग्य सल्ला देऊ शकला नाही. त्यापैकी बिवेकी वृद्ध पंडित वाचस्पती राजाला म्हणाले, "राजन्, ज्यांना शिक्षणांत रुची आटे. त्यांच्याकरिता माता-पिता आणि भोवतालचा परिसर हे गुरुच आहेत. आपल्या बडिलांनी राजधानीत अशिक्षित लोकांसाठी एक विद्यालय काढले. त्यांना वाटत होते की या विद्यालयांत शिक्षण घेऊन ते देशांत सगळीकडे जातील, आणि नागरिकांच्यात शिक्षणाबद्दल आवड निर्माण करतील, प्रसार करतील. परंतु त्यांनी नेमलेल्या गुरूंनी हे काम केले नाही ही दुःखाची गोष्ट आहे."

"पण असे का झाले? कारण काय घडले?" वीरभद्रने विचारले.

"ज्यांच्या ठिकाणी पांडित्य होते ते फक्त पंडिताच होऊन राहिले. ते योग्य गुरु होऊ शकले नाही. मोठमोठ्या पंडितांची नेमणूक झाली होती

पण ते योग्य गुरु होऊ शकले नाहीत. मला असे वाटते की गुरूंच्या मोठेपणाची परिक्षा घेतली पाहिजे." वाचस्पती म्हणाले.

वीरभद्राला त्याचे बोलणे ठीक वाटले. त्यांनी चांगल्या गुरूंच्या शोधासाठी त्याने गुप्त हेरांची नेमणूक केली.

त्याला कळले की बंडकारण्यात प्रशांत आणि प्रसेन नांवाचे दोन विद्वान पंडित आहेत. त्यांनी अनेक विद्यार्थ्यांना विद्वान बनविले आहे. वीरभद्रने ही गोष्ट वाचस्पतींना सांगितली आणि त्या दोघांपैकी एकाची विद्यालयांत नेमणूक करण्याची विनंती केली.

वाचस्पतीने क्षणभर विचार केला, व ते म्हणाले, "राजन् माझा एक सल्ला आहे. आपल्या विद्यालयांत शिकणाऱ्या वीस मुलांपैकी कोणीच नीट शिकले नाही. त्यांच्यापैकी दहा मुलांना प्रशान्तकडे सोपवावे, व प्रसेनकडे दहा मुले बावीत. सहा महिन्यांनंतर ज्याचे विद्यार्थी जास्त तयार जास्त चांगले होतील, त्यांना विद्यालयाचे गुरु म्हणून नेमावे."

वीरभद्राला वाचस्पतीचे बोलणे योग्य वाटले, व त्याप्रमाणे दहा विद्यार्थी प्रशांतकडे व दहा विद्यार्थी प्रसेनकडे पाठविले. प्रशांतकडे जे विद्यार्थी पाठविले होते, त्यापैकी तीन विद्यार्थी शास्त्रांत निपुण झाले, तर प्रसेनकडे पाठविलेल्या सात विद्यार्थ्यांनी सर्व शास्त्रांत सहा महिन्यांच्या आंत यश मिळवले.

वाचस्पतीने प्रसेनला विचारले, "आपले चांदोबा

सात विद्यार्थी सर्व शास्त्रे शिकले. बाकीच्या तिघां बद्दल आपले काय मत आहे?"

राहिलेले तीन विद्यार्थी अगदीच मूढ आहेत. त्यांना कितीही शिकविले तरी उपयोग नाही. त्यापैकी एकही जण नीट शिकू शकणार नाही." प्रसेनने विश्वासाने सांगितले.

त्यानंतर वाचस्पती प्रशांतला भेटले. त्यांना विचारले, "आपल्या राहिलेल्या सात विद्यार्थ्यांबद्दल आपले काय मत आहे?"

प्रशांत म्हणाला, "जे तीन विद्यार्थी हुशार होते, त्यांनी लवकर शिक्षण घेतले. राहिलेले सात विद्यार्थी त्यांच्या इतके हुशार नाहीत. त्यामुळे ते जण मागे पडले. पण मला विश्वास वाटतो की सहा महिन्यांनंतर ते ही योग्य शिक्षण घेतील. मला आणखी वेळ दिला, तर मी त्या सात

विद्यार्थ्यांना सुद्धा ह्या तिघांच्या बरोबर आणू शकतो."

वाचस्पतीने सर्व गोष्टी राजाच्या कानावर घातल्या. वाचस्पती म्हणाले, "राजधानीतील विद्यालयांमध्ये प्रशांतची नेमणूक करावी."

राजा वाचस्पतीचे बोलणे ऐकून आश्चर्यचकित झाला. म्हणाला, "गुरुदेव, प्रसेनने सहा महिन्यांत सात विद्यार्थ्यांना शाखांत तयार केले, पण आपण त्यांच्या ऐकजी प्रशांतला विद्यालयात नेमावे अशी शिफारस करीत आहात; त्याने तर तीनच विद्यार्थी शाखांत पारंगत केले आहेत. हे बरोबर आहे का?"

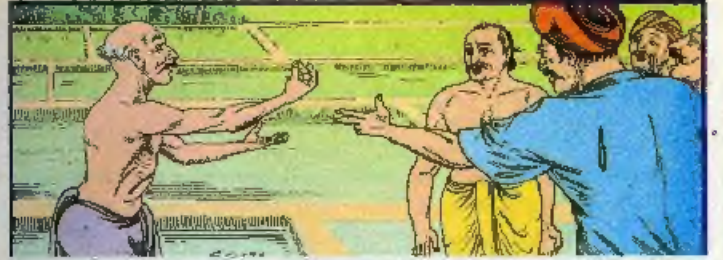
वाचस्पती गालांतल्या गालांत हसले आणि म्हणाले, "महाराज, आपल्या विद्यालयांतील मागासलेल्या विद्यार्थ्यांना प्रशांत आणि प्रसेन या दोघांनी हुशार बनविले, हे मान्य आहे. त्यांचे श्रेष्ठत्व त्यामुळे कळते. प्रसेनने सात विद्यार्थी आणि प्रशांतने तीन विद्यार्थी विद्वान बनविले. प्रसेन कडील विद्यार्थी जास्त प्रतिभावान आहेत, पण तीन विद्यार्थ्यांना त्यांनी मडू म्हटले, ते कधी

शिकणार नाहीत, असे म्हटले. पण प्रशांतने कोणत्याही विद्यार्थ्याला मडू म्हटले नाही. यावरून मला विष्णुशर्मा आणि तीन मूर्ख राजकुमारांची गोष्ट आठवली.

राजा म्हणाला, "शेतकरी, मला पण ती गोष्ट आठवली. पुढे बोला."

"महाराज, एक गोष्ट लक्षांत घेतली पाहिजे, की प्रशांतने सात विद्यार्थ्यांना विद्वान बनविण्यासाठी मुदत मागितली आहे. त्यांनी आपल्या विद्यार्थ्यांना कमी मानले नाही, किंवा त्यांच्या चुका सांगितल्या नाहीत. जो गुरु विद्यार्थ्यांना कमी मानतो, निर्बुद्ध मानतो, तो चांगला आदर्श गुरु होऊ शकत नाही. ह्या सर्व कारणांमुळे मी प्रशांतला आदर्श गुरु मानतो."

राजा नीरंजने वाचस्पतीची स्तुती केली आणि प्रशांतला विद्यालयात गुरुच्या जागी नेमले. त्या विद्यालयातील अनेक विद्यार्थी विद्वान झाले. शिक्षणाचा प्रसार, करण्यासाठी तयार झाले आणि देशातील नागरिकांच्या मानसिक विकासात याद करण्यासाठी चांगले मदतीस बनले.

मोठ्या घरचे आमंत्रण

एका गांवात एक श्रीमंत जमीनदार रहात होता. तो फार गर्विष्ठ होता. त्या गांवात श्रीमंतांची श्रे फार कमी होती. बहुतेक शेतकरी आणि नोकरी करणारे लोक त्या गांवात रहात होते.

तो श्रीमंत जमीनदार त्या लोकांवर फार विव्ध असे. ते जसा जवळ आले की तो म्हणत असे, "हे लोक फार बाणेरे आहेत." त्यामुळे जमीनदाराच्या जवळ शंभर फुटांपर्यंत उभे रहाण्याची लोकांची हिंमत होत नसे.

एक दिवस सगळे शेतकरी गण्या मारीत होते. एका शेताकऱ्याने गवनि थप मारता मारता सांगितले, "मी आज जमीनदारांना थोड्या अंतरावरून पाहिले. अगदी थोडे अंतर होते." तेव्हा एक गरीब शेतकरी जोरजोरात हंस्सल आणि म्हणाला, "मी जा मनात आणले तर जमीनदाराकडे जेवण्याचे आमंत्रण देऊ शकतो. पैज लवत का?" त्यांची ही घमेंडखोर पैज ऐकून सगळ्या शेतकऱ्यांना राग आला.

"तुझा चेहरा पहा. जमीनदाराच्या घरी जेवण्याचे आमंत्रण मिळण्या लायक तरी आहे का? ते तुला पाहताच उचलून खड्ड्यांत फेकून देतील. तू

आम्हाला काय मूर्ख समजतोस का? काहीही थापा मारतो." सगळ्यांनी त्याच्याचा हत्ता केला.

"मला खोटं बोलण्याची काय जरूर आहे? माझ्या मनांत आले तर मी केव्हाही जमीनदाराच्या घरी जाऊन जेवू शकतो." शेतकरी म्हणाला.

"तू जर म्हणतोस तसे केलेस तर आम्ही तुला साठ शेर धान्य आणि बैलजोडी देऊ. हे काम जर तुझ्याकडून झाले नाही तर मात्र आम्ही जे काम तुला सांगू ते तुला करावेच लागेल. विचार करून सांग." सगळे शेतकरी म्हणाले.

"तुमची ही अट मला मान्य आहे." गरीब शेतकरी म्हणाला.

तो गरीब शेतकरी त्याच दिवशी जमीन दाराच्या घरी गेला. चौकीदाराने त्याला घालवून वेण्याचा प्रयत्न केला.

"जरा थांब. मला सरकारांना एक गुप्त बातमी द्यायची आहे," गरीब शेतकरी म्हणाला.

चौकीदार म्हणाला, "ओ, मला आधी ती बातमी सांग. मी जाऊन सरकारना सांगितो."

"ही बातमी सरकारांनाच आपी सांगितली

पहिले. मी तुला ती सांगू शकत नाही." शेतकऱ्याने त्याला बातमी सांगण्यास नकार दिला.

चीफ्तीदार जमीनदाराकडे गेता आणि त्याने शेतकऱ्याचे म्हणणे त्यांच्या कानावर घातले. जमीनदाराच्या मनांत ती गुप्त बातमी ऐकण्याची इच्छा निर्माण झाली. लगेच बातमी कळवी म्हणून त्याने चौकीदाराला गरीब शेतकऱ्याला खबर घेऊन येण्यास सांगितले. चौकीदार शेतकऱ्याला घेऊन आला.

"तू कोणती चांगली बातमी घेऊन आला आहेस?" जमीनदाराने शेतकऱ्याला विचारले.

"मी ती चांगली बातमी तुम्हाला एकटवालाच सांगू शकतो." शेतकऱ्याच्या ह्या बोलण्याने जमीनदाराची उत्सुकता आणखीन वाढली. त्याने चौकीदारास बाहेर जाण्यास सांगितले.

किसान शेतकरी काही गुप्त बातमी सांगतो आहे, अशा आवाजात म्हणाला, "सरकार, घोड्याच्या डोक्या इतक्या वजनाच्या सोन्याचा काय भाव होईल?"

"तू या गोष्टी मना कशात विचारतोस?" जमीनदार म्हणाला.

"सरकार, एका जखरी कामासाठी मी तुम्हाला ही गोष्ट विचारतो आहे. तुम्हाला माहित असेल तर

जरूर सांगा." शेतकरी म्हणाला.

"अरे, तें शुभ समाचार सांग ना!" जमीनदार म्हणाले. शेतकऱ्याने मोठा रचास घेतला आणि म्हणाला, "तुमची इच्छा नसेल तर नका सांगू. पण मला आता खूप भूक लागली आहे, तेव्हां मी घरी जाऊन जेवून येतो, मग सांगतो."

जमीनदाराची त्याला घरी पाठविण्याची इच्छा नव्हती. घोड्याच्या डोक्याच्या वजनाचे सोने तो हातांतून तसे निसटून नेणार नव्हता. त्याने नोकऱ्याला बोलावले, "ढाढा पोटर जेवायला द्या." असे सांगितले.

शेतकरी पोटर घेवला. जमीनदार त्याला म्हणाले, "ज्या सोन्याबद्दल तू खोसतोस, ते घेऊन ये. मी तुला बक्षीस देईन."

"सोने! माझ्याजवळ सोने कुठून असणार सरकार! मी विचारीन होतो की साठ जेर धान्य आणि एक बैलाची जोडी आणि घोड्याच्या डोक्याइतके सोने सारखेच आहे की नाही?" शेतकरी म्हणाला.

त्याने बोलणे ऐकून जमीनदार रागावला. म्हणाला "आतां तू एक अणखी माझ्या डोक्यासमोर उभा राहिलास तर मी तुला मारिन. निघून बा."

शेतकऱ्याने अट पुरी केली होती. त्याला साठ जेर धान्य आणि एक बैलजोडी सहज पणे मिळाली.

